

SKRIFT OG BOG I DEN KLASSISKE OLDTID

Paa grundlag af et foredrag i Forening for Boghaandværk skriver professor Carsten Høeg om den græske og latinske skrifts fødsel og tidligste udvikling samt om bogens ældste historie.

FORHISTORIEN

VOR MODERNE „LATINSKE“ SKRIFT er en Aflægger af den gammel-ægyptiske Hieroglyfskrift. Naar man betragter Yderpunkterne af denne Forbindelseslinje, er Lighedspunkterne unægtelig meget fordækte, og Forskellighederne iøjnefaldende. Den moderne Skrift omfatter kun 25—27 Tegn, og de virker paa os næsten udelukkende som Lydsymboler og ejer praktisk talt ikke nogen individuel Virkning eller Mening; Betragtning af et Stykke latinsk Skrift i et Sprog, man ikke kender, er derfor i Reglen absolut ikke fængslende; til Gengæld er Systemet saa simpelt, at ethvert normalt Barn i Løbet af et Aarstid kan blive udlært i Kunsten, og man kan stige til den højeste Lærdom uden at faa Brug for at udvide den i Barndommen opnaaede Skriftkundskab; det eneste, der maa læres senere, er nogle ganske faa „Hieroglyffer“ som &, %, £, \$, § o. lign. og eventuelt matematiske og astronomiske og andre fagvidenskabelige Specialtegn. Den ægyptiske Hieroglyfskrift var derimod en overordentlig vanskelig Kunst, som kun et Faatal kunde lære at beherske gennem et langt, møjsommeligt Studium; men selv for den, der ikke kan læse et Ord af denne mærkelige Skrift, virker en Indskrift med Hieroglyffer ganske umiddelbart som en Aabenbaring af en hel Verden for sig, en rig Billedbog, hvor Linje efter Linje bringer nye, overraskende

Tegn frem for Øjet, hvor Tegninger af Mennesker og deres Udstyr og Redskaber, af Dyr og Planter, af Himmelleger, af Vand og af Land mødes i broget Vrimmel.

Naar man fæster Blikket ved disse Forskelligheder, fristes man til at tro, at man maa være naaet fra det hieroglyfiske Skriftsystem til vort gennem en lang, lang successiv Udvikling, og at Menneskeheden maa have arbejdet igennem Aartusinder for at naa frem til det moderne Systems fuldendte Simpelhed. I Virkeligheden ligger Sagen helt anderledes, og den moderne Bogstavskrift er blevet skabt ved en enkelt genial Skaberakt — en af de store Illuminationer, der lyser op i Menneskehedens Historie — engang i Begyndelsen af andet Aartusind f. Chr. i et af de semitiske Lande mellem Ægypten og Mesopotamien. Det er ikke sært, at Videnskaben med lidenskabelig Kraft arbejder paa at oplyse de nærmere Omstændigheder ved denne store Opfindelse.

Forudsætningerne for den var skabt i Ægypten, hvor der allerede i det 4. Aartusind f. Chr. eksisterede Elementerne til en Bogstavskrift. Paa Ægyptisk fandtes et stort Antal Enstavelser bestaaende af een Konsonant med een følgende Vokal, og Sproget frembød talrige Bøjningsformer og Afledninger, der kun afveg fra hinanden ved at have forskellige Vokaler. Deraf følger, at naar een og samme Hieroglyf — der jo principielt angav Begrebsindholdet — blev omsat i Lyd, var Konsonanten altid den samme, men Vokalen kunde variere. Det kan illustreres, hvis man foretager det Tankeeksperiment at skrive Dansk med Hieroglyffer. Hvis vi vælger at bruge Hieroglyffen (Øje) for Begrebet „at se“, vil vi komme til at omsætte den snart i Lydene *s* plus *e*, (f. Eks. i „(at) se“), snart i Lydene *s* plus *aa* „(han) saa“ (og for at faa

Princippet helt klart maa vi glemme, at vi paa Dansk ogsaa har Formen „(han) ser“, og helst ogsaa prøve at forestille os, at der findes Former af samme Verbum, der lyder „so“ og „sa“ etc.). Ved en Generalisering af dette Forhold, der altsaa laa meget nær for Ægypterne paa Grund af deres Sprogs Egenart, kom man til den Opfattelse, at en Hieroglyf kunde staa som Tegn for en Konsonant efterfulgt af hvilken-somhelst Vokal eller endog af slet ingen. Som Eksempel kan vi tage Hieroglyffen , der egentlig betyder „Mund“, men som kom til Anvendelse for at betegne ikke blot Lyden *ro* (det ægyptiske Ord for Mund), men ogsaa *r* plus *a*, *e*, *i* eller *u* eller blot *r* uden nogen Vokal. Det vil sige, at man har skabt en Stavelseskrift, der, saa at sige af sige af sig selv, er blevet til en Bogstavskrift, hvor man har Tegn for Konsonanterne, men ikke for Vokalerne. I Hieroglyfskriften blev Bogstavskriften imidlertid kun anvendt som een Udtryksmaade ved Siden af Billed- og Ord-Skriften, og Hieroglyfskriften som Helhed staaar nærmere ved en Rebus-Skrift end ved en virkelig Bogstavskrift.

Det afgørende Moment i Skriftens Historie indtraf, da engang en genial Semit laante den ægyptiske Bogstavskrifts Princip og brugte det til at gennemføre en ren Bogstavskrift (stadig uden Vokaltegn) uden nogensomhelst Indblanding af billedskriftlige Elementer. Hermed var Miraklet sket og det Alfabet skabt, der skulde gaa sin Sejrs gang over store Dele af Asien og Afrika, over det hele Europa og dermed ogsaa over Amerika og Australien. Og selve de Bogstavformer, som vort moderne Alfabet opviser, er blevet til enten straks ved den første Anvendelse af Skriften paa semitisk Sprog eller meget snart derefter.

139BK(L1G1VLS139BK39L09#//L0)I139K 1
 13L0914+ww179K
 1+5H3IK3+Y1337913V7Y13VLS1VLS1LK Y 2
 1V)+3+130)w3190H1)7+H+13I139K1L12Y1L9712L0
 1L9w1))L117)7H321K3Y1L971L01H99+1+H3Y17VLS1K7V

Figur 1.

Den ældste Indskrift af større Omfang, vi har bevaret i semitisk Bogstavskrift, blev fundet i Byblos¹ i Syrien i 1923 af franske Arkæologer; den staar paa en Sarkofag for en Konge, der hed Ahiram, og den kan med ret stor Sandsynlighed dateres til det 13. Aarh. f. Chr. Den er afbildet i Figur 1. Den første Del af Indskriften lyder i Oversættelse saaledes: „Ipfesbaal, Søn af Ahiram, Konge over Gebal, har lavet denne Sarkofag for sin Fader Ahiram som hans Bolig for Evigheden“. Ordene „Søn (der paa semitisk hedder *ben*; sml. Ben-jamin = Lykkens Søn) af Ahiram“ ser saaledes ud:²

𐤁𐤏 𐤁𐤏𐤏

B(e)N 'AH(i)R(a)M

Det er ikke svært at se af Omskriften nedenunder i latinske

¹ Det er et ejendommeligt Tilfælde, at denne Indskrift, der nu staar som det ældste Monument for vor Skrifthistorie, er fundet i den By, af hvis Navn Ordet „Bibel“ er en Afledning.

² For at lette Sammenligningen har jeg dog tilladt mig at vende Skriftretningen om; i den semitiske Skrift er Retning fra højre til venstre fra gammel Tid og indtil nu den foretrukne.

Bogstaver, at Bogstaverne B, N, A, H, R og M i det store og hele havde den samme Form og Betydning dengang som nu. Og enkelte mindre omfangsrige Indskrifter viser, at Ahiram-indskriftens Alfabet har været i Brug i Palæstina og omliggende Lande helt tilbage til ca. 1800 f. Chr.

Højst mærkværdigt er det nu, at man i 1929 i Ras Shamra i Nordsyrien har fundet Indskrifter fra det 14. Aarh. paa en Slags Gammel-Fønikisk skrevet i ren Bogstavskrift med et Alfabet paa 29 Bogstaver, alle dannede, som i de mesopotamiske Indskrifter, ved Kombinationer af Kiletegnet.

Ras Shamra-Alfabetet saavel som Ahiram-Alfabetet maa nødvendigvis afledes af det ægyptiske: det er helt umuligt at forestille sig, at en saa mærkværdig Ting som en Bogstavskrift uden Vokaltegn, der kun kan tænkes tilblevet under ganske særegne Omstændigheder, skulde være blevet skabt helt paa bar Bund af de semitiske Folk. Og man kan sikkert gaa videre endnu: naar der paa semitisk Grund indenfor et snævert begrænset Tidsrum findes to forskellige Konsonant-Alfabeter, er de ikke blot begge i Princippet afhængige af det ægyptiske, men der bestaar et snævrere Slægtskab mellem dem. Men desværre er det endnu ikke lykkedes at faa Klarhed over, hvilket af de to der er Udgangspunktet for det andet. Dette Spørgsmaal hænger sammen med det store Problem, om man vil antage, at det almindelige semitiske Alfabet (det vil sige det, vi for Kortheds Skyld kalder Ahiram-Alfabet, og de deraf afledede senere semitiske Alfabeter) er opbygget af Former, der har en vis Billedværdi og eventuelt er laant fra de ægyptiske Hieroglyffers Billedforraad, eller om man vil tænke sig, at Formerne er valgt vilkaarlig uden Hensyn til Billedværdien.

Naar man ser paa Bogstaverne i Ahiram-Alfabetet, faar

man ikke noget umiddelbart Indtryk af, at de skal „forestille“ noget som helst. Men vi kender — ganske vist fra meget senere Tid — Navnene paa de semitiske Bogstaver,¹ og i hvert Tilfælde for nogle Bogstavers Vedkommende synes der at være en vis Overensstemmelse mellem Bogstavnavnet og Bogstavformen. Paa Figur 2 Kolonne 5—9 er gengivet de ældste semitiske Bogstavformer tilligemed deres Navne, og det maa sikkert indrømmes, at Overensstemmelsen er ret paafaldende for en 4—5 Bogstaver. Tydeligst for O (Nr. 16 i Listen); dette Tegn svarer virkelig godt til sit Navn *'ain*, der betyder „Øje“. At T'et (Nr. 22), hvis ældste Form er et Kryds, passende kan bære Navnet *tau*, der betyder „Tegn“, vil man ogsaa nemt kunne blive enige om. N'et (Nr. 14) svarer ikke synderlig godt til det almindelige Navn *nun*, der betyder „Fisk“, men derimod fortræffeligt til det Navn, det bærer i sydsemitisk: *nahaš*, der betyder „Slange“. Der skal ikke saa lidt god Vilje til, for at faa R'et (Nr. 20) til at stemme med sit Navn *reš*, der betyder „Hovede“; lidt bedre gaar det med D'et, der kan tænkes at forestille en Teldør og saaledes kan

¹ Direkte Kendskab til de semitiske Bogstavnavne faar vi først gennem senhebraisk Overlevering, men de græske Bogstavnavne — der er afledede af de semitiske — er atteret for meget ældre Tid. Ved Sammenligning med de græske Navne og ved almindelige sproghistoriske Ræsonnementer er det muligt paa Grundlag af de senere gængse hebraiske Bogstavnavne at rekonstruere de gammel-semitiske med en vis Sikkerhed. Disse Navne er indsatte i Listen Figur 2, Kolonne 5; i Kol. 6 er Betydningen angivet, forsaavidt den synes nogenlunde sikkert kendt. — Ved Angivelsen i Kol. 7 af de semitiske Bogstavers Lydværdi er efter gammel Tradition anvendt Tegnene ' og ' ; de betegner to forskellige h-agtige Lyd. — I Kolonne 8 er opført Bogstaverne fra den berømte Indskrift, som Kong Meša af Moab lod udføre som Minde om sine Sejre i Begyndelsen af det 9. Aarh. Indtil Fundene i Byblos var det den ældste, større Indskrift, vi havde bevaret i fönikisk Alfabet. — De trykte Bogstaver, der staar til venstre for Kolonne 1, fører for Øje de Former i vort Alfabet, der er opstaaet af de paagældende Bogstaver.

	Græsk				Semitisk				Ægypt. Hieroglyffer			
	Navn	Lydverdi	Klassisk	Thera	Navn	Navnets Betydning	Lydverdi	Mesa	Ahram	gl.-si-naitisk	Tegn	Betydning
1. A:	alfa	α	Α	Α	alf	Koræg	Ⲁ	Ⲁ	KK	ⲀⲀ	Ⲁ	Koræg
2. B:	beta	β	Β	Β	bet	hus	Ⲃ	Ⲃ	ⲂⲂ	ⲂⲂ	Ⲃ	Hus
3. C. G:	gamma	γ	Γ	Γ	gaml		Ⲅ	Ⲅ				
4. D:	delta	δ	Δ	Δ	delt	Dør	Ⲇ	Ⲇ		Ⲇ	Ⲇ	Dør
5. E:	e(psilon)	ε	Ε	Ε	he		Ⲉ	Ⲉ		ⲈⲈ	Ⲉ	jubel
6. F:	vau	Ϝ (Ϛ)	(F)	(F)	vau	Nagle	Ⲋ	Ⲋ	Ⲋ			
7. Z:	zeta	ζ	Ζ		zai(n)		Ⲍ	Ⲍ	Ⲍ			
8. H:	(h)eta	η	Η	Η	het		Ⲏ	Ⲏ	ⲎⲎ			
9.	theta	θ	Θ	⊕	tet		Ⲑ	⊕	⊕			
10. I, J:	iota	ι	Ι	Ⲛ	jöd	Haand	Ⲓ	Ⲓ	Ⲓ			
11. K:	kappa	κ	Κ	Κ	kaf	Haand-flade	Ⲕ	Ⲕ	Ⲕ			
12. L:	lam(bda)	λ	Λ	Λ	lamd		Ⲗ	Ⲗ	ⲖⲖ			
13. M:	my	μ	Μ	Μ	mem	Vand	Ⲙ	Ⲙ	ⲘⲘ	ⲘⲘ	ⲘⲘ	Vand
14. N:	ny	ν	Ν	Ν	nahas nun	Slange Fisk	Ⲛ	Ⲛ	Ⲛ	Ⲛ	Ⲛ	Slange
15.	(sigma) xi	ξ	Ξ	Ξ	semk	Støtte	Ⲝ	Ⲝ	Ⲝ			
16. O:	o(mikron)	ο	Ο	Ο	oain	Øje	Ⲟ	Ⲟ	Ⲟ	Ⲟ	Ⲟ	Øje
17. P:	pei	π	Π	Π	pē	Mund	Ⲡ	Ⲡ	Ⲡ	Ⲡ	Ⲡ	Mund
18.				Μ	sade		Ⲣ	Ⲣ				
19. Q:	koppa	κ		Ϝ	qof		ⲣ	Ϝ				
20. R:	rho	ρ	Ρ	Ρ	res ros	Hoved	Ⲥ	Ⲥ	Ⲥ	Ⲥ	Ⲥ	Hoved
21. S:	san (sigma)	σ	Σ		sin		Ⲧ	Ⲧ	Ⲧ	Ⲧ		
22. T:	tau	τ	Τ	Τ	tau	Tegn	Ⲩ	Ⲩ	Ⲩ	Ⲩ	Ⲩ	Kors
23. U, V, Y:	y(psilon)	υ	Υ	Υ	sm. No 6							
24.	phi	φ	Φ									
25. X:	chi	χ	Χ									
26.	psi	ψ	Ψ									
27.	o(mega)	ω	Ω									

Sml. S. 66 Note 1.

Figur 2.

komme til at svare til sit Navn *delt* = „Dør“. I de andre Tilfælde er det umuligt direkte at erkende nogensomhelst Analogi mellem Form og Navn. Det gaar kun an, hvis man tør lægge nogen Vægt paa de Tegn, der er opført i Kolonne 10 og dèr er betegnede som „gammel-sinaitiske“. Hvordan det hænger sammen med dem, er en hel Historie for sig.

I 1904 fandt den engelske Arkæolog Flinders Petri i nogle gamle Metalminer paa Sinaihalvøen en Del Indskrifter, der anvendte Tegn, der lignede ægyptiske Hieroglyffer, men aabenbart — paa Grund af deres ringe Antal — maatte have Bogstavbetydning; Sproget var ikke ægyptisk. En anden engelsk Arkæolog, Percy Gardiner mente at kunne læse enkelte semitiske Ord, deriblandt Navnet paa Guden Baal. Derefter laa den Slutning nær, at vi i disse Sinaiindskrifter skulde have „the missing link“ mellem de almindelige semitiske Bogstaver og de ægyptiske Hieroglyffer. Sagen vakte en uhyre Opsigt, og der blev sat overordentlige Kræfter i Bevægelse for at naa videre med Spørgsmaalet. Der blev udsendt flere Ekspeditioner til de gamle Metalminer, først en finsk, senere tre fra Harvard-University, ledet af Kirsopp Lake. Paa Figur 3 ses et Fotografi af en af de paa den sidste Harvard-Ekspedition fundne Indskrifter. Under uendelige Besværligheder og Anstrængelser lykkedes det at løsne en Del af de Sten, hvorpaa Indskrifterne staar, og at føre disse centnertunge Blokke gennem den uvejsomme og farlige Sinai-Ørken, frem til Sikkerhed i Musæer, tilgængelige for et nøjagtigt Studium. Og rundt om i Europa og Amerika kastede Videnskabsmænd sig med Lidenskab over disse mærkværdige Tekster og søgte at tolke dem. Desværre maa man sige, at Resultatet af disse Anstrængelser foreløbig maa betegnes som en Skuffelse. Man er endnu ikke

Figur 3.

naet til en blot nogenlunde sikker Forstaaelse af en eneste Indskrift. Et enkelt Eksempel vil vise, hvor forskellige Resultater de enkelte Fortolkere er naet til. Den overordentlig fantastifulde tyske Forsker, H. Grimme, oversætter en af Indskrifterne saaledes: „Eljašib har sat dette (for at ære Guddommen) ; han har overnattet i (Gudinden) Mana's Omraade“. Den samme Indskrift (!) oversættes af Amerikaneren Sprengling saaledes: „Jeg er Minearbejderen Sahmilat, Formand for Mineskakt Nr. 4“. Nu maa det retfærdigvis indrømmes, at hvis Tydningen skal lykkes, maa der i Begyndelsen gives Fantasien en meget bred Margin, men det er dog klart, at foreløbig i hvert Fald er man ikke kommet udover Gætninger, og det er klogest at gaa ud fra, at Bogstavværdien af Sinai-Tegnene ikke kan

fastslaas med fuld Sikkerhed i eet eneste Tilfælde. Og det er trist. For hvis man kunde stole paa, at de i Kolonne 10 opførte Værdier var rigtig ansatte, vilde man virkelig kunde faa smuk Overensstemmelse ikke blot mellem de semitiske Bogstavformer og deres Navne, men ogsaa mellem de semitiske Former og de ægyptiske Hieroglyffer. Hvis f. Eks. det første Tegn i Listen virkelig kunde siges med Sikkerhed at have samme Værdi som det semitiske Alfa, vilde man i Ahiram-Indskriftens Form kunde se et Oksehoved, stemmende med Betydningen af semitisk *alef* („Kvæg“), og Linjen tilbage til den ægyptiske Hieroglyf for Kvæg vilde være nem at drage. Ikke mindre morsomt vilde det være, om vi — gennem den sinaitiske Form for Bogstav 5 (det semitiske *he*) — kunde faa Grundlag for i vores moderne E at se en Aflægger af den pudserlige lille „jublende“ Ægypter, og i Navnet „he“ kunde høre de gamle Semiters Jubelraab. Men — det er endnu vage, famlende Forsøg, som man ikke kan bygge noget paa.

Det eneste sikre, vi kan sige om den ældste semitiske Skrift, er følgende: den Mand, der har skabt Alfabetet, har været inspireret af den ægyptiske Bogstavskrift, men han har ikke overtaget eller oversat de ægyptiske Navne paa Tegnene. Han har givet dem semitiske Navne og herved fulgt det Princip, at Navnet skulde være et almindelig gængs Ord og begynde med den Lyd, det paagældende Bogstav betegner (det kaldes det „akrofonetiske“ Princip). Formerne er muligvis lavet paa fri Haand, ved S sammensætning af simple geometriske Former, muligvis efter Forbilleder i andre Skriftarter (og her er det muligt, man ligesaa vel bør tænke paa kretiske som paa ægyptiske Hieroglyffer). I enkelte Tilfælde synes Bogstavet at have faaet et Navn, der svarer saa nogenlunde til

dets Form, og det er ikke udelukket, at Opfinderen herved har ladet sig inspirere af ægyptiske Hieroglyffer. Hvis Ras Shamra-Alfabetet er det ældste, maa man tænke sig Processen foregaaet i to Tempi. Først har en Semit, der var vel bekendt baade med mesopotamisk Kileskrift og ægyptiske Hieroglyffer, overført det ægyptiske Princip til sit eget Sprog og ved Udformningen af Tegnene benyttet den Formgivning, han var vant til ved Skrift paa Lertavler, nemlig S sammensætningen af lodrette og vandrette Kiler. Senere har en anden Semit, der ikke var bundet til Lertavle-Teknikken, omformet Opfindelsen saaledes, at Kiletegnene blev erstattet af simple geometriske Figurer, nemme at male, tegne og hugge.¹

I Øjeblikket synes det ikke muligt at naa til en nærmere Forstaaelse af Ahiram-Indskriftens Alfabet, det Alfabet der blev Moder til alle senere, ikke blot til det hebraiske og alle andre semitiske Alfabeter, men ogsaa til iranske og tyrkiske Alfabeter, til det græske og det latinske og dermed alle europæiske Alfabeter og — efter al Sandsynlighed — til samtlige for- og bagindiske Alfabeter. Under denne Udviklingsgang er der sket det mærkværdige, at vi her i Europa — i Modsætning til alle andre Dele af Verden — med en utrolig fast Tradition har holdt os ganske nær til de oprindelige Former. Hvis man f. Eks. ser paa det syriske eller det æthiopiske Alfabet — endsige da et indisk Alfabet — er det komplet unu-

¹ Der er paa Forhaand den Mulighed, at Skaberen af Alfabetet har søgt at danne System ved at tillægge Bogstaver, der betegner ensartede Lyd, ensartede Tegn; noget saadant er f. Eks. gennemført med stor Sikkerhed i det klassiske forindiske Alfabet. I det gamle semitiske Alfabet er der imidlertid kun ganske faa og vage Overensstemmelser (f. Eks. mellem M- og N-Tegnet), der kunde tydes i denne Retning. Derimod synes der at ligge en vis systematisk Inddeling af Sproglydene bagved Ordningen af Bogstaverne i den i det store og hele indtil nu stadig bevarede Rækkefølge af Bogstaverne.

ligt at finde nogensomhelst Lighed med Moderalfabetet, hvis man ikke kender de mellemliggende Etapper, hvorimod der for de europæiske Alfabeter — fraset Runerne — kun er sket faa Ændringer, og disses Indtræden og Aarsager kan vi i Reglen fastslaa med ret stor Sikkerhed.

GRÆSK SKRIFT

Baade paa Grækenlands Fastland og paa Kreta havde man allerede i den førgræske Tid forstaaet den Kunst at skrive, og flere forskellige Skriftsystemer — Billedskrift og rimeligvis Stavelseskrift — havde været i Brug, men da vi ikke kender det eller de Sprog, de temlig talrige Indskrifter er forfattede i, er det ikke muligt at komme udover Iagttagelser angaaende Talbetegnelser og lignende forholdsvis uvæsentlige Ting. Disse Skriftarter forsvinder, samtidig med at den førgræske Kultur (den saakaldte minoiske paa Kreta, den mykenske paa Fastlandet) synker i Gruset; og Grækerne lærte deres Skrift, ikke af de tidligere Beboere af Landet, men af Fønikerne, som de var i livlig Handelsforbindelse med i Begyndelsen af det 1. Aartusind f. Chr. Grækerne fastholdt selv Traditionen om, at deres Alfabet var af fønikisk Oprindelse, og Bogstaver hed oprindelig paa Græsk simpelthen „de fønikiske Tegn“; man kunde faktisk i den ældste Tid bruge akkurat de samme Former, naar man skrev fønikisk, og naar man skrev græsk. Ogsaa de fønikiske Bogstavbetegnelser blev overtaget sammen med Tegnene selv, og disse for Grækerne uforstaaelige Navne blev fastholdt og tildels bragt videre. Vort „Alfabet“ er jo saaledes sammensat af de semitiske, let græciserede Navne paa de to første Bogstaver i Ramsen (hvis Orden staar fast

ligefra den ældste Tid), Alfa og Beta, og svarer altsaa nøje til det senere ABC. Ogsaa Navnene Pe, der paa semitisk betyder „Mund“, og Jod, der betyder „Haand“, er endnu i Brug hos os; hos Tyskerne desuden Vau, der paa gammel-semitisk rimeligvis betød „Nagle“.

Dog er der ved Grækernes Overtagelse af Alfabet sket en overordentlig betydningsfuld Forbedring: Grækerne har, uden at opfinde helt nye Former, forstaaet at skaffe Udvej for at betegne ikke blot Konsonanter, men ogsaa Vokaler. I alle græske Indskrifter lige fra den ældste Tid findes disse Vokaltegn, og vi maa derfor antage, at ogsaa det græske Alfabet er skabt ved een Proces, rimeligvis af een Mand. Han har skaffet sig Tegn for Vokalerne *a, e, i, o* og *u* ved at videreføre og systematisere visse Tilløb, der fandtes i Semitisk, og ved at tillægge visse Tegn, der betegnede nogle Konsonanter, som Grækerne ikke kendte i deres Sprog, en ren Vokalværdi. Med denne geniale Opfindelse — der altsaa ligesom den semitiske, paa karakteristisk Maade, er sket ved Overførelsen af Skriften fra eet Sprog til et andet — er det europæiske Alfabet fuldt færdigt, og siden den Tid er der — naar vi ser bort fra Taltegnene, der blev væsentlig forbedrede ved Indførelse af Positionssystemet — ikke sket nogen Forbedring af Betydning: Idealet synet at være naaet.

Vi kan desværre ikke angive præcist, hvornaar det græske Alfabet er blevet opfundet, og Meningerne herom er meget delte. Det forekommer mig sandsynligst, at det har fundet Sted omkring det tiende eller niende Aarhundrede f. Chr. Allerede i Begyndelsen af det 8. Aarhundrede er Skriften nemlig aabenbart velkendt og bruges ikke blot til officielle og fornemme Dokumenter o. lign., men i Hverdagens Liv. Fi-

Figur 4.

Figur 4 viser den ældste bevarede græske Indskrift; det er en lille attisk Vinkande af brændt Ler, der af arkæologiske Grunde maa dateres til første Halvdel af det 8. Aarh. Indskriften er paa Vers og let læselig (undtagen de sidste Par Ord); den betyder: „Dette skal være en Gave til den, der danser finest af alle Danserne i Dag.“ Den er ridset ind, efter at Vasen var færdigbrændt, og det er altsaa en typisk Lejlighedsindskrift, føjet til, da Ejeren fik Lyst til at udsætte den som Kamppris ved en Dansesammenkomst.

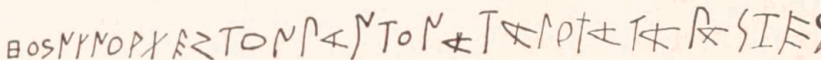
Fra det 7. Aarhundrede er nogle Indskrifter, der findes indhuggede paa en Klippe paa Øen Thera (eller Santorin). Figur 5 (efter et Fotografi jeg har taget paa Øen i 1922) viser, at en Del af Tegnene endnu, efter over 2500 Aars Forløb, staar ganske skarpt og tydeligt, og at det drejer sig om en hel Række af enkelte Indskrifter, ikke om en samlet Tekst. Det er lykkedes at tyde dem næsten allesammen, og det har vist sig, at de er blevet indhugget i Klippen af en Del unge Mænd, der har boet sammen her i en Slags Gymnasium, og at de handler om deres Kærlighedsbedrifter Mand og Mand imellem. Det er velkendt, at Grækerne saa paa denne Sag med andre Øjne end vi, men alligevel er der ikke Tvivl om, at

Figur 5.

naar de unge Mennesker paa Thera i sin Tid har ridset disse Indskrifter ind i Klippen, har de ladet sig lede af den samme Trang, som nu faar unge Mennesker til at svine Retiradevægge til med Inskriptioner. Det er en pudsige Tanke, at mangfoldige Filologer Verden over sidder med Lup i Haand og omgivet af lærde Bøger og gransker disse Indskrifter som et ærværdigt Kulturmindesmærke.

Fra alle Tider vil man kunne finde uordentlige og ubehjælpsomme Skriftstykker, men naar Indskrifterne paa den attiske Kande og paa Klippen ved Thera virker saa uafbalancerede og uharmoniske, skyldes det ikke Sjuskethed hos deres Ophavsmænd, men Primitivitet: i denne gamle Tid blev hvert Bogstav afbildet som en Helhed for sig, og man tænkte slet ikke paa at afpasse det efter de andre og tilstræbte overhovedet ikke nogen Helhedsvirkning. Paa Kande-Indskriften ser vi tydeligt, at enkelte Bogstaver er uforholdsmæssig langbenede og smalle, medens andre, navnlig A'et, der ligger helt paa Maven, har deres største Udstrækning paa den anden Led, og at det ikke er muligt at opløse de enkelte Bogstaver i simple, fælles Elementer. Da Fotografiet kun viser en Del af Indskriften, har jeg nedenfor skrevet hele det første Vers ud og tilføjet, ikke en Transkription¹, men en Angivelse af de moderne Bogstaver i vort Alfabet, der svarer til Indskriftens:

 HOSNYNORXESTONPANTONATALOTATAPAIZEI

Hvis man sammenligner denne primitive Indskrift med et Monument fra klassisk Tid (f. Eks. Fig. 8), vil man øjeblikkelig se, at der i Mellemtiden er foregaaet en hastig Udvikling i Retning af en æstetisk mere tilfredsstillende Skriftform; men ogsaa andre, mindre iøjnefaldende Tendenser har gjort sig gældende.

For det første har man tidlig følt Trang til at udvide Alfabetet med Tegn for to Konsonanter, der fandtes paa Græsk,

¹ I Transkription lyder det første Vers: *hos nyn orkhestōn pantōn atalōtata paizei.*

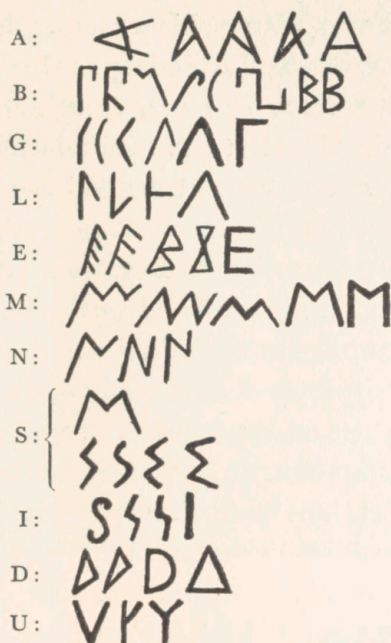
men ikke paa fönikisk, nemlig *ph* og *kh* (egl. aspireret *p* og *k*), og da man ved Overtagelsen af Alfabetet havde faaet flere *s*-Tegn, end man egentlig havde Brug for, og da eet af disse (Nr. 15 i Fig. 2) var blevet anvendt forskellige Steder som Betegnelse for Lydgruppen *ks*, medførte Systemtvang, at man ogsaa gerne vilde have et Tegn for Lydgruppen *ps*. Tegnene for *ph*, *kh* og *ps* blev skaffet til Veje ved Anvendelse af Dubletter i den fönikiske Skrift eller ved vilkaarlig Differentiation, og de fik karakteristisk nok (sammen med *ks*-Tegnet, der maatte afgive sit gamle Navn, sigma, til Hvislelyden *s*) farveløse Navne (af samme Art som vore Bogstavnavne) og kom alle til at rime paa Navnet paa *p*-Bogstavet, *phi* (eller i ældre Tid *pe*): *phi*, *khi*, *ksi* og *psi* (eller *phe*, *khe*, *kse* og *pse*) blev deres Navne. Disse fire Bogstaver mangler imidlertid i visse Egne af Grækenland, og de bruges ikke paa samme Maade overalt: i nogle Egne betyder Tegnene χ og ψ henholdsvis *kh* og *ps*, i andre Egne henholdsvis *ks* og *kh*. Det vil sige, at der ligger den samme Idé bagved, men den er blevet realiseret paa forskellig Maade i forskellige græske Kulturcentre. Vi vil senere se, at dette er blevet Aarsag til en iøjnefaldende Ulighed mellem det klassiske græske Alfabet og det romerske. Endnu to Tegn blev føjet til, hvorved man opnaaede at kunne gøre Forskel paa langt, aabent \bar{e} og kort lukket \acute{e} og mellem tilsvarende Varieteter af *o*. Tegnet for det lange *e* fik man, da Lyden *h* forsvandt af Udtalen i en Del af Grækenland (Ionien), og *h*-Tegnet derved blev disponibelt; da det var kommet til at hedde *Eta* i Stedet for *Heta*, var det ganske naturligt, at det (i Overensstemmelse med det akrofonetiske Princip) blev anvendt som Betegnelse for *e*. Ogsaa dette har faaet Betydning for Forskellen mellem det klassisk-græ-

ske (og det russiske) Alfabet og det latinske (hvor H har bevaret sin gamle Betydning). Tilsvarende Tegn for de to *o*-Lyd fik man ved kunstig Differentiation af O; nogle Steder klippede man O midt over og brugte C for Betegnelsen for kort *ō*, O for langt *ō*, andre Steder aabnede man O'et forneden og bøjede Fligene ud til Siderne; derved opstod det Tegn, der kaldes *Omega* (bl. a. kendt fra det kristne ω). Det har bevaret Mindet om sin kunstige Tilblivelse i sin underlig ledeløse Form.

Dernæst har der virket en stærk Tendens til at give hvert enkelt Bogstav en tydeligt udtalt Individualitet. De Veje, Grækerne her er gaaet, kan undertiden synes mærkelige. For at forstaa dem, maa man huske, at i den ældste Tid skrev man lige gerne fra højre mod venstre som omvendt (hyppigt anvendte man den Teknik at lade Linjerne vekselvis gaa fra højre til venstre og omvendt; det kaldte Grækerne „bustrofedon“, d. v. s. „svarende til Oksespandets Vej frem og tilbage ved Pløjning“); man havde overhovedet ikke indarbejdet helt faste Vaner med Hensyn til højre og venstre og op og ned. Derfor skulde et Bogstav helst være sig selv ligt, paa hvad Led man end saa det.

Endelig er der den omtalte æstetisk betonede Tendens til at skabe ensartede Bogstavbilleder. Det er meget ejendommeligt, at den virker paa ganske ens Maade i alle græske Lande, selv hvor man i øvrigt holdt stædigt fast ved gamle Traditioner.

Hvorledes disse forskellige Tendenser har virket, kan anskues ved et Blik paa de i Figur 6 sammenstillede Bogstavformer.

Figur 6.

A. Dette Tegns Udvikling er udelukkende bestemt af den æstetiske Tendens. Det er efterhaanden overalt i den græske Verden blevet rettet op, saaledes at det kommer til at bestaa af en aaben, ligebenet Trekant, tværdelt lidt under Midten af en Parallel til Skriftens Grundlinje; denne Parallel forbin-der Trekantens Ben, men overskærer dem ikke.

B. Dette Bogstav har voldt store Kvaler, da det i den ældste Tid ikke havde en udtalt Individualitet. Man er gaaet for- skellige Veje for at fremhæve Forskellen fra g, l og p: nogle Steder har man føjet en lille Skraastreg til foroven, andetsteds har man fjernet den Hage, der kunde give Anledning til For- vekslinger, saaledes at Bogstavet blot kom til at bestaa af en

blød Kurve. Den Form, man er blevet staaende ved, er karakteriseret ved Fuldføring og Fordobling af den Krølle, der oprindelig kun fandtes foroven. I den definitive Form udgøres B'et af en lige Linje, vinkelret paa Skriftens Grundlinje, samt to Halvcirkler paa samme Side af den lodrette Streg, hvorved denne deles i to lige store Dele.

G og *L*. Formerne for disse to Bogstaver er i gammel Tid i flere Egne hinanden meget lig: i nogle Indskrifter er det bogstaveligt talt umuligt at se Forskel paa dem. Nogle Steder har man valgt at betegne *g* med en ligebenet Figur, *l* med en Figur med eet helt og eet halvt Ben, andetsteds omvendt. I det endelige Alfabet bestaar L'et af en ligebenet Figur, ganske svarende til A'et, blot uden Tværstregen, G'et af en lodret Streg plus en eensidig Tværstreg i Skriftsystemets øverste Linje.

E. I enkelte Egne af Grækenland har man følt Trang til at skabe særlig karakteristiske Former for dette Bogstav (enten i Form af vores B eller af Timeglasform), men de allerfleste Steder staa Typen fast, en lang, opadgaaende Skraastreg med tre eller fire korte nedadgaaende Skraastreger, og Udviklingen medfører blot en strammere Geometrisering, der træder tydeligt frem i den klassiske Form: en lodret Streg forsynet med tre korte Tvæstreger, tilnærmelsesvis lig den halve Længde af den lodrette Streg, een i Overlinjen, een i Midterlinjen og een i Underlinjen.

M. M'ets ældste Form er enten en Skraastreg forsynet foroven med en vandret smal, tre- eller firedelt Zigzagstreg, eller en liggende Zigzagstreg, tilnærmelsesvis i fuld Skrifthøjde. Begge disse Former var lidet egnede til at indgaa i det normaliserede Alfabet, og derfor udviklede der sig efterhaanden en

anden Form, hvis karakteristiske Træk er en aaben Trekant for oven med Spidsen i halv Skrifthøjde, baaret af to ens Ben, i fuld Skrifthøjde, enten lodrette eller — hyppigere — med tilnærmelsesvis samme Hældning indad som A'ets og L'ets Skraastreger.

N'ets Udvikling følger lignende Baner.

S. Der fandtes fra gammel Tid to S-Former, een i Form af en vertikal tre- eller fire-delt Zigzaglinie, een i Form af vort M. Den sidste Form kunde naturligvis ikke bruges ved Siden af den lige omtalte Form for M, og derfor gik Zigzaglinjen af med Sejren og blev blot normaliseret saa meget som muligt. Helt lykkedes det ikke: det er ligesom der er saa meget Spænding i Zigzaglinjen i Midten, at Overlinjen og Underlinjen ikke kan faa Lov til at blive helt vandrette.

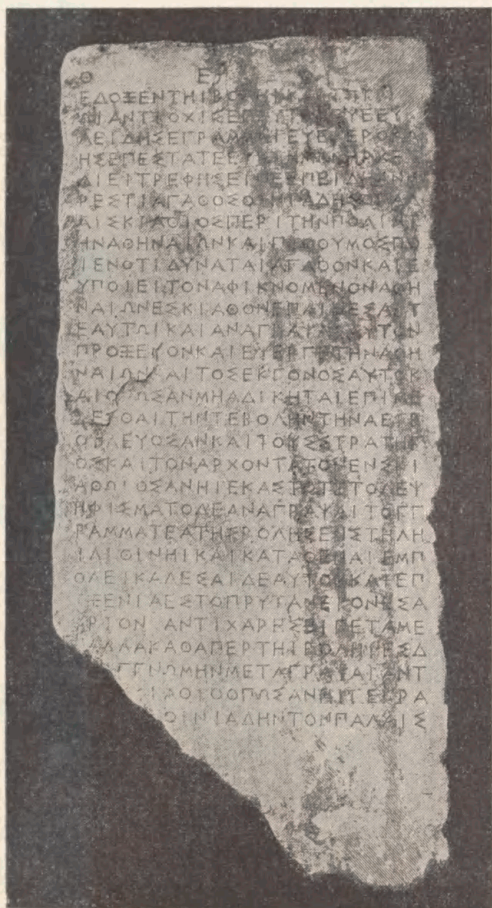
I. Den lodrette Linje følte som Grundelementet i dette Bogstav; efterhaanden gennemførtes denne overalt i sin største Simpelhed — en lige lodret Linje —, og de gamle knækkede eller bugtede Former forsvinder.

Det fælles Resultat af disse — og lignende — Simplifikationsprocesser er, at i den klassiske Tid er der et stærkt Fællespræg over alle Alfabetets Tegn: de har alle samme Højde, og de brede Bogstaver er blevet presset meget sammen i Forhold til de arkaiske Former. Skriftbilledet domineres af simple geometriske Figurer, lodrette og vandrette Streger, skraa Streger, der danner spidse Vinkler af konstant Størrelse, hele og halve Cirkler (tit indhugget i Stenen efter Fortegning udført med Passer, der somme Tider har efterladt sig Mærke i Centrum), og af en fast Over-, Under- og Midterlinje. Denne Ensartethed i Skriftbilledet er særlig følelig i en Indskriftstil, der i nogen Tid dominerer i de fornemme, monumentale

Figur 7.

Indskrifter; man kalder den „Linje-Stilen“ (*stoichedón*), fordi den kræver, at Bogstaverne skal danne lige Linjer ikke blot i Skriftretningen, men ogsaa paa den lodrette Led. At denne Lov kan gennemføres, ligger i, at de fleste Bogstaver efterhaanden var blevet saaledes tilpassede efter hinanden, at de kunde indskrives i samme Rektangel. Kun eet Bogstav

Figur 8.

volder virkelige Vanskeligheder; det er I'et, der havde altfor lidt Krop til at kunne fylde sin Plads i Bredden; derfor valgte man undertiden at lade det gaa sammen med sin Nabo. Et smukt Eksempel paa denne Stil er den i Figur 7 afbildede Indskrift fra Begyndelsen af 5. Aarh. f. Chr. Vi ser her det fine Spil af vandrette og lodrette Linjer, hvor hvert Bogstav staar

som et Nummer for sig i Rækker, der forløber uden nogen Standsning eller Afbrydelse.

Orddeling, som findes i de gamle semitiske Indskrifter, har Grækerne mærkværdig nok opgivet; dette virker selvfølgelig i høj Grad med til at give Skriften Sammenhæng og Holdning. Interpunktionstegn bruges enten slet ikke eller meget sparsomt; undertiden (f. Eks. i Figur 7) findes der Afbrydelsestegn, der er udformet som helt selvstændige Væsener af Rang som rigtige Bogstaver, f. Eks. :::

Retningen Venstre-Højre er i klassisk Tid den ufravigelige Regel, og det gamle, i Virkeligheden ganske praktiske Retningsskifte fra Linje til Linje er ganske opgivet. Det skyldes sikkert Indflydelse fra Skrift med Pen og Blæk, hvor Retningen Venstre-Højre er den naturligste for alle ikke-kejt-haandede.

Figur 8 viser en fuldendt smuk Indskrift fra den højklassiske Tid (Slutningen af 5. Aarh. f. Chr.). De omtalte Tendenser er her ført igennem til Kulminationspunktet. Alle Tegnene er kommet ind under den samme stærke Lov; intet bryder den rolige i sig selv hvilende Harmoni, holdt sammen indefra uden nogensomhelst ydre Ramme. Skriften staar endnu i Dag overmaade tydeligt; i Samtiden har den været endnu mere fremtrædende derved, at den var trukket op med stærk, rød Farve. Paa enkelte Indskrifter er der endnu Spor af Malingen.

Denne Skrifttype er færdigudviklet, klassisk. Endnu den Dag i Dag er den i Brug, og en monumental Indskrift i det moderne Grækenland afviger ikke paa noget væsentligt Punkt derfra (fraset Orddelingen). Hermed skal selvfølgelig ikke siges, at den græske Monumentalskrift ikke har undergaaet

nogen Forandringer siden den klassiske Tid, men blot fremhæves, at disse Forandringer ikke angaar Systemet, men kun den ornamentale Effekt og ikke kan bringes ind under en lige linjet Udviklings Synspunkt.

Paa Alexander den Stores Tid hersker der endnu en ret

Figur 9.

streng Stil, som det fremgaar af Figur 9, der gengiver en meget skøn Indskrift, der er blevet opsat i Priene i Lilleasien i Aar 334 f. Chr. Der er dog her, hvis man ser nøje til, noget ganske nyt, en klart udtalt Stræben af rent artistisk Karakter efter at forøge Formernes ornamentale Virkning. Særlig karakteristisk er Markeringen af de vandrette Stregers Slutpunkter (se f. Eks. i Linje 1 det 3. og 6. Bogstav Σ og E). I Ξ 'et (Linje 1, Bogstav 12) ser vi meget tydeligt en kileformet Fortykkelse af Linjestykkernes Ender; det blev senere en meget udbredt Tendens, der undertiden kunde føre til ganske barokke Former. Karakteristisk for den nye Stil er ogsaa de bløde Kurver, der er traadt i Stedet for de lige Linjer i Y 'et (Linje 1, Bogstav 7); ogsaa L 'ets Skraastreger (Linje 1, Bog-

stav 10) er ganske let indadbuede, hvad der ligeledes bebuder en Tendens, der skulde blive stærk.

Som Slutpunkt — Kulminationspunkt, om man vil — paa den senklassiske Stil kan vi betragte den i Figur 10 gengivne Indskrift fra ca. Aar 4 f. Chr., opstillet til Ære for Kejser

Figur 10.

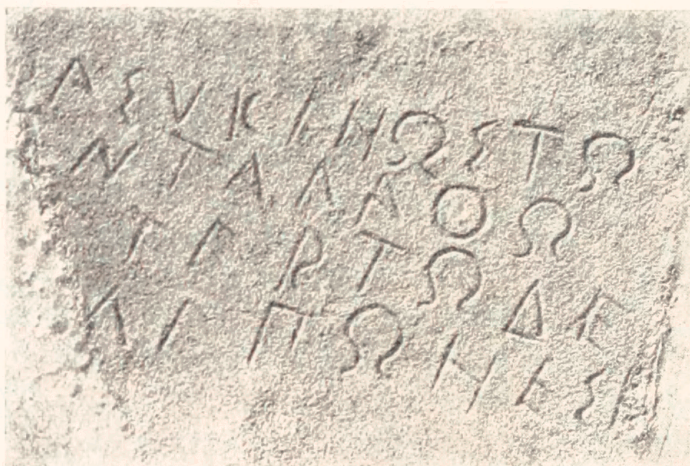
Augustus. Her ser man, i smuk Udformning, Videreførelsen af flere af de Stiltræk, der gjorde sig gældende i Alexander-Indskriften. Et nyt karakteristisk Træk er Løsningen og den selvstændige Ornamentering af Midterlinjen i H'et (Linje 1, Bogstav 3), Brydningen af Tværlinjen i A'et og Krydsningen af Σ'ets Midtlinjer.

Mangfoldige og modstridende Stiltendenser mødes og brydes i disse Aarhundreder over den hele store Verden, der efter Alexanders Tid havde faaet Græsk til officielt Sprog, og tit kan den kyndige Epigrafiker paa Grundlag af Bogstavformerne bestemme en Indskrifts Tid og Sted med ret stor Præcision. Men Hovedtrækkene forbliver de samme, og alle Indskrifter i hele den vide græske Verden var let læselige og virkede fortroligt og velkendt for enhver Græker, hvor han end kom fra.

Den monumentale Stil, vi hidtil har beskæftiget os med, behersker næsten helt Indskrifterne; den hugges ind med Mejsel i Marmorsteler eller andre Stenformer og indgraveres

med Gravstik i Bronzetavler. Ved Siden af den findes en anden Stil, der anvendes, naar Skriften udføres med Griffel, Kridt eller Pen og Blæk. At Monumentstilen maa stilles i Forgrunden er en Selvfølge, ikke blot fordi den i Kraft af sin officielle Karakter saa at sige danner Rygraden i hele Skrifthistorien, men ogsaa paa Grund af vort Materiales Art; for selvfølgelig bevares Marmor- og Bronzetavler uendelig meget bedre end de Materialer, man skriver paa med Pen og Blæk, endsige med Griffel eller Kridt. For den ældste Tid kan vi kun indirekte ane denne anden Skriftarts Eksistens og Væsen. Jeg har allerede omtalt, at Gennemførelsen af Skriftretningen venstre-højre sandsynligvis først er blevet gennemført i Bog- og Brevskrift, men vi har ogsaa enkelte temmelig gamle Indskrifter, der fremviser en ejendommelig Stil med kursive, afrundede Former, der efter al Sandsynlighed maa være en Efterligning af den Skrift, der naturligt opstaar, naar man skriver med Pen og Blæk. Særlig karakteristisk i saa Henseende er en Indskrift fra Thasos fra Slutningen af det 6. Aarh. f. Chr. (Figur 11). For noget senere Tid kan vi undertiden gennem Indskrifter paa Vaser og gennem enkelte bevarede Potteskaar (Ostraka) faa et mere direkte Indtryk af, hvordan Bog- og Brevskriften har set ud, men det er dog først for den hellenistiske Tid (fra ca. 300 f. Chr.) og den paafølgende romerske Kejsertid, at vi besidder et fyldigt og repræsentativt Materiale. Indtil Slutningen af forrige Aarhundrede kendte man af antikke Bøger næsten kun nogle sørgelig forkullede Rester, der blev fundet i Herculaniums Ruiner. Nu kender vi Titusinder af Papyri indeholdende Fragmenter af græske Bøger, Privatbreve og Dokumenter, der er blevet bevaret indtil Nutiden i Ægyptens Sand og fundet frem i Løbet af det sidste

halvhundrede Aar, dels gennem tilfældige Fund, dels gennem systematiske Udgravninger. Man har for nylig ogsaa fundet enkelte Dokumenter i Mesopotamien lige saa vel bevaret som de ægyptiske, men der er ingen andre Steder indenfor den antikke Verden, hvor Naturforholdene er af en saadan Art, at

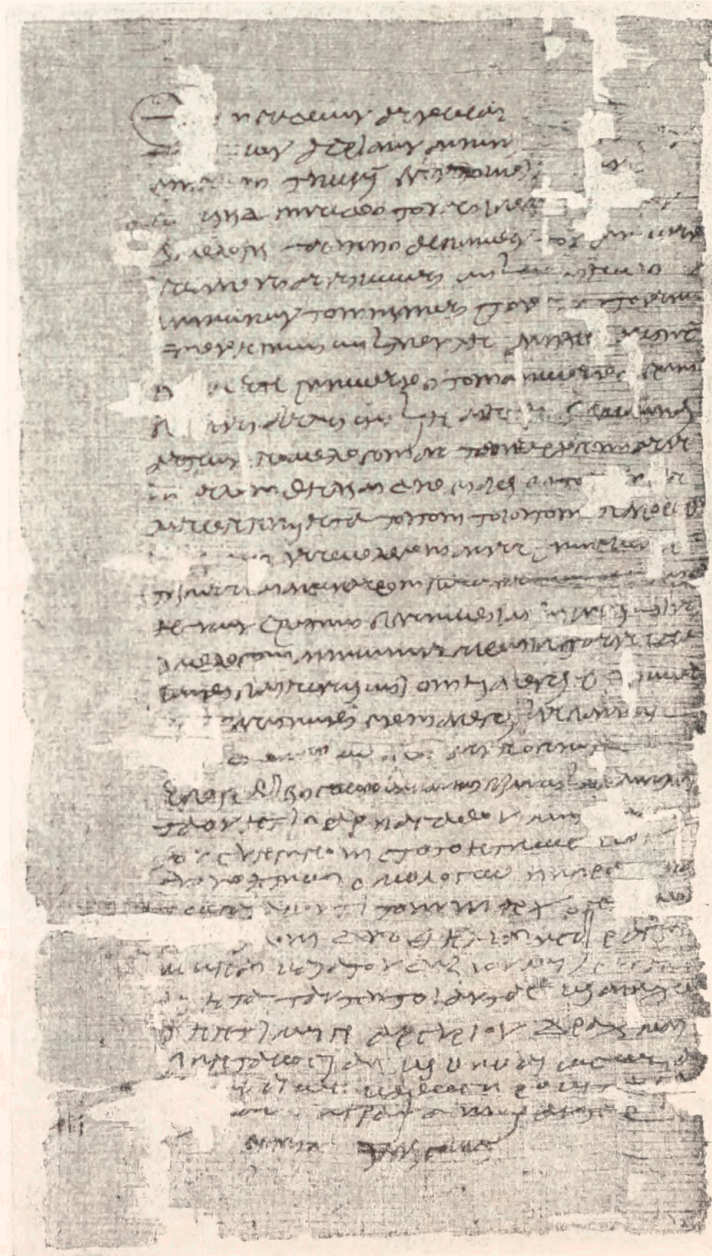
Figur 11.

den Slags Materiale kan bevares, derfor maa man være klar over, at det er saa godt som udelukket, at vi nogensinde faar at se en græsk Bog eller et græsk Brev, der er ældre end den Tid, da det græske Sprog, efter Alexanders Erobringer, var blevet det officielle Sprog over en stor Del af den nære Orient, og da Bylivet overalt indenfor dette Omraade var præget af græsktalende Mennesker.

Papyrusstilens Skrifthistorie beherskes af to hinanden supplerende Tendenser. Den første Tendens kan man formulere som Loven om den mindst mulige Bevægelse. Den medfører, at saa mange Linjer som muligt forenes i eet Strøg,

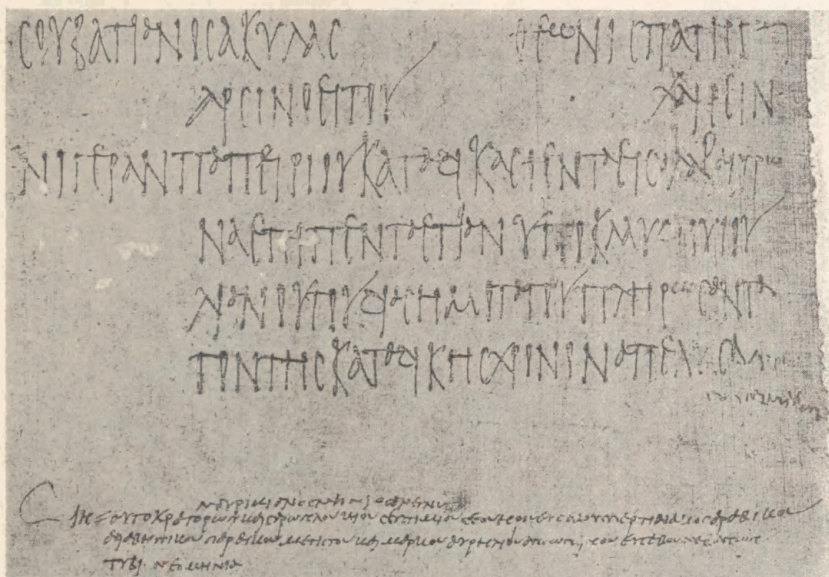
Baad. Gennem Figur 13 kan man faa et Helhedsbillede af Papyrusskriften. Den gengiver den sidste Kolonne af et meget fornemt Aktstykke, udfærdiget som Kvittering for et Husalg for den ægyptiske Konges Regning. Denne Papyrus er vores Stolthed paa Universitetets Studiesal for græsk Papyrologi og er blevet erhvervet i Ægypten for faa Aar siden ved en rundhaandet Bevilling fra Carlsbergfondet. Man ser her i de tre øverste Linjer en smuk Prøve paa den officielle Dokumentstil, i Linjerne nedenfor tre forskellige Finansebedsmænds individuelle Haandskrifter; man faar saaledes gennem dette Billede et anskueligt Bevis for, at der paa samme Sted og Tid anvendtes meget forskellige Skriftformer.

Det er i og for sig meget naturligt, at Skriften i Papyrus faar en langt mindre konstant Karakter end Skriften i Sten og Bronze. Dels fører den meget større Skrivehastighed til en stadig mere vidtdreven Simplificering, der selvfølgelig bliver af meget forskellig Grad og Art alt efter Skriftstykkets Indhold og Formaal og den skrivendes Temperament; dels føler den, der skriver paa Papyrus, ikke det samme Ansvar overfor Tid og Evighed som den, der hugger et Dokument i Marmor, og fristes derfor i højere Grad til at give efter for Trangen til at skabe noget personligt og særpræget; det er ogsaa klart, at den overordentlig store Mængde af Breve og Dokumenter, der blev opsat paa Papyrus, skabte Mulighed for en meget hastigere Udvikling end Stenskriften, fordi de Mellemstadier, der nødvendigvis maa forbinde to Yderpunkter af en Udvikling, hvis ikke Læseligheden skal gaa tabt, kan overstaas saa meget hurtigere. Disse Bemærkninger gælder i mindst Grad Bogskriften, der igennem Oldtiden af let forstaaelige Grunde har en ret uforandret Karakter, derimod i allerhøjeste Grad

Figur 14.

Dokumenter, der for Størstedelen blev opsat af professionelle Folk, der var uddannede til, og daglig forfattede Dokumenter af faste Typer. Her kunde der opstaa højst særprægede Stilarter, fordi den faste Skole skabte Mulighed for at lede Udviklingen i een bestemt Retning. Det har sikkert været saa-

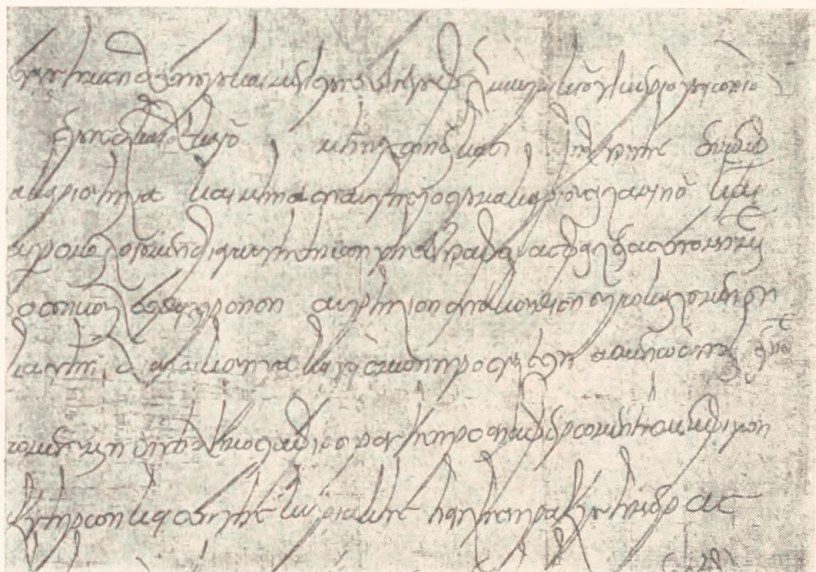

Figur 15.

ledes, at selve den faste, særprægede Skriftstil i et Dokument hyppigt har været en værdifuld Garanti for dets Ægthed, ja i visse Dokumenter findes der en højst mærkværdig, indtil Ukendelighed stiliseret Skrift, der evident har virket som en officiel anerkendt Sikkerhed, svarende til vore Dages Stempler og de snørklede Figurer paa Dokumenter, Checks, Pengesedler og lignende.

Figur 14 gengiver en Papyrus fra Midten af 2. Aarh. e.

Chr. Den første Sned Linjer viser en typisk Skriverhaand, letløbende og rutineret, i sin Simplifikation af Formerne lige paa Grænsen af det læselige. De nederste Linjer er skrevet af to forskellige Hænder, der i Princippet bruger den samme Skrifttype, men er mere ubehjælpssomme og usikre.

Figur 16.

Paa Figur 15 ses et fornemt Dokument udstedt den 27. December Aar 209 e. Chr. af den keiserlige Statholder i Ægypten, der ovenikøbet forneden til højre har tilføjet en egenhændig Hilsen. Det er rigtig det, man kalder Kancellistil, overordentlig omhyggelig og ensartet, men højst kunstlet og næsten uefterlignelig for enhver, der ikke havde gennemgaaet den samme Skole.

Endelig viser Figur 16 den fine, officielle Skrift, saaledes

som den blev udformet under det byzantinske Kejserdømme. Trods den ødsle Anvendelse af Plads og trods Skriverens uomtvistelig fornemme og særdeles omhyggelige Kunst, er denne Skrift temmelig besværlig at læse: de uendelig lange Snørkler forvilder Blikket, og Tendensen til ensartede Kurver tilslører Bogstavernes Individualitet. Denne Skrift er godt paa Vej til at udnyttes rent ornamentalt, saaledes som vi kender det saa godt fra Arabisk og Persisk.

LATINSK SKRIFT

Det græske Alfabet fik en overmaade stor Udbredelse: det blev overtaget af forskellige Folk i Lilleasien, af Etruskerne og andre Folk i Italien og i langt senere Tid af Kopterne i Ægypten, og endelig i det 9. Aarh. e. Chr. af det Folk, der indførte de slaviske Sprog i Litteraturen. Af nulevende Alfabetter gaar det russiske og det latinske med alle af disse igen afledede Alfabetter, samt det koptiske, tilbage til det græske.

Det latinske Alfabets Forhistorie er ikke helt klar. At det er afledt af det græske, er tydeligt nok, men visse Ejendommeligheder — navnlig den oprindelige Anvendelse af eet Tegn (C) for *k* og *g*, (G er dannet senere ved Differentiation af C) og den stærkt begrænsede Brug af det græske *k*-Tegn (K kun foran *a*, i klassisk Tid indskrænket til nogle faa bestemte Ord) — tyder paa, at det kun indirekte er laant fra Græsk, og at Mellemeddet er Etruskisk, hvor man ikke gjorde Forskel paa *k* og *g* (ganske vist heller ikke paa *p* og *b* og paa *t* og *d*)¹.

¹ Muligvis ogsaa de Navne, Romerne gav Bogstaverne, kan tyde paa etruskisk Oprindelse. De kendte ikke de græske Navne (saa dør forsvandt det sidste Spor

Andre Forskelligheder mellem græsk og latinsk Alfabet forklares ved, at det latinske bygger paa et af de græske Alfabetter, der var i Brug i Mellemgrækenland, og ikke paa det klassiske græske. Paa Figur 6 kan man se, at de Former, der ligger til Grund for latinsk D, S, L og V, ikke findes i det definitive græske Alfabet, men var i Brug i ældre Tid i visse lokale Skrifter; derved forklares ogsaa, at X-Tegnet i Latin har Betydningen *ks*, ikke *kh* som i det joniske, senere kanoniserede Alfabet (sml. ovenfor S. 77). Og paa Figur 2, Kolonne 4 kan man konstatere, at der paa græsk Grund i de ældste Alfabetter fandtes særlige, senere opgivne Tegn for at betegne henholdsvis *v*-Lyden (det 6. Bogstav i Alfabetet, *Vau*) og *k*-Lyden foran *a*, *o* og *u* (det 19. Bogstav, *Koppa*); det er disse Tegn, der ligger til Grund for det latinske *Q* og (sandsynligvis) for det latinske *F* (der altsaa har faaet en lidt anden Betydning end i Græsk). Til Gengæld er der forsvundet nogle

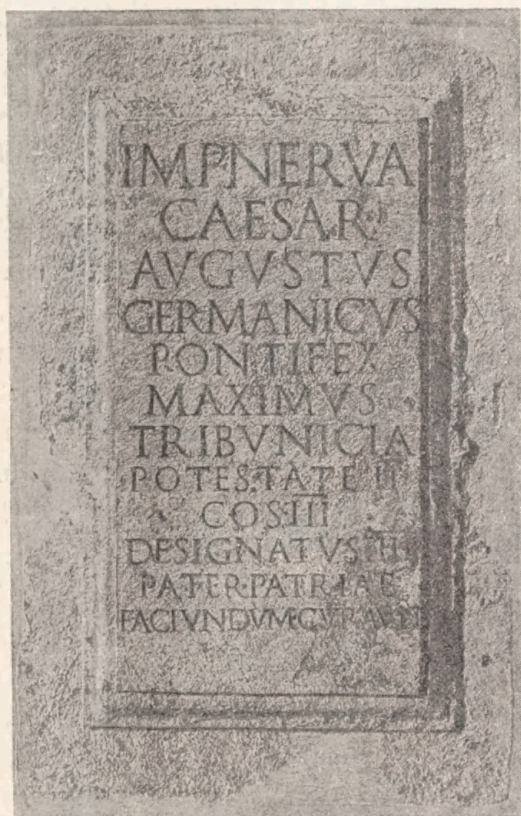
af Bogstavernes mulige Billedværdi!), men brugte for Vokalerne kun selve den paagældende Vokal (*a*, *e*, *i*, *o*, *u*), for de fleste Konsonanter et simpelt akrofonisk Navn, bestaaende af den paagældende Konsonant plus *e*; Udgangspunktet for denne Navngivning er rimeligvis det gamle Navn paa *p* (*pe*, egl. „Mund“), ganske ligesom de nydannede græske Bogstaver (*phi*, *khi* og *psi*) fik Navne, der rimede paa *pi*. Da der imidlertid i Etruskisk var tydelig Forskel paa *k*-Lyden foran *e*, *i*, foran *a*, *o* og foran *u*, og der brugtes tre forskellige Tegn for at betegne disse Lyde (*C*, *K*, *Q*), kunde Etruskerne ikke bruge *Ce* som Navn for de to andre *k*-Bogstaver, og de maatte nødvendigvis lave Navnene *Ka* og *Qu*; H'et fik af ukendte Grunde sit Navn i Analogi med *Ka*. Dette er rimeligvis Forklaringen paa de latinske Navne *Ce*, *Ka*, *Qu* og *Ha*. Navnene *ef*, *el*, *em*, *en*, *er* og *es* er vistnok først indførte af Filologen Varro (1. Aarh. f. Chr.), og før hans Tid har man aabenbart anvendt Lydene *f*, *l*, *m*, *n*, *r* og *s* — uden nogen Tilføjelse af Vokaler — som Bogstavnavne. Man vil se, at vore Navne er direkte Fortsættelser af det latinske Navnesystem. *Pe* er altsaa det sidste Levn af den gamle semitiske Navngivning; *Jod*, *Zet* og *Vau* er kunstigt dannede paa Tysk og *Jod* og *Zet* derfra overtaget paa Dansk. At vi siger *Kaa* og *Haa* (i Stedet for *Ka* og *Ha*), er et Vidnesbyrd om, hvor gamle disse Navne er paa Dansk; de har fulgt den Lydudvikling fra *a* til *aa*, der var fuldbyrdet omkring det 13. Aarh. — Navnet ABC er bevidnet for saa gammel Tid som Begyndelsen af det 5. Aarh. e. Chr.

af det klassiske græske Alfabets Tegn, nemlig Bogstaverne for *th*, *ph* og *kh*, som Romerne ikke havde nogen Brug for. Imidlertid har Romerne dog haft nogen Fornøjelse af disse tre Bogstaver; de har nemlig brugt dem til at komplettere deres eget, meget primitive Talsystem, hvis Grundelement er een Streg for 1, to Streger for 2 og saa videre. Det vestgræske Tegn for *th*, Θ , er blevet anvendt som Tegn for 100 (senere er det, under Indflydelse af Talordet *centum* blevet omdannet til C); Bogstavet for *ph*, Φ , brugte de som Udtryk for 1000 (senere antog det, under Indflydelse af Talordet *mille*, Formen M); og endelig er det vestgræske Bogstav for *kh*, Ψ , kommet i Anvendelse som Taltegn for 50; dette Tegn blev, da de to andre Specialtegn for Tal var blevet erstattet af almindelige Bogstaver, omformet til det nærmestliggende romerske Bogstav, nemlig L. Ogsaa X-Tegnet er, skønt det anvendtes i den almindelige Bogstavskrift, blevet anvendt som Talbetegnelse, baade i sin oprindelige Form (som Tegn for 10) og i halveret Form, V (som Tegn for 5). Ved et lignende Trick — Halvering af Tegnet for 1000, der faar Formen D — skaffede Romerne sig et Tegn for 500.

Den ældste, større romerske Indskrift, vi har bevaret, ligger endnu under den „Sorte Sten“ (*lapis niger*) paa Forum Romanum i Rom (se Figur 17). Den stammer rimeligvis fra Tiden umiddelbart efter, at Rom var blevet en Republik, og den indeholder — synes det — Bestemmelser af forfatningsmæssig Karakter, netop nødvendiggjort ved den nye Situation efter Kongernes Fordrivelse. Der er flere Enkeltheder, der tyder paa Paavirkning fra Grækenland, og selve den obeliskagtige Form, Stenen har, viser ogsaa hen til græske Forbilleder. Men Skriftbilledet er unægtelig saare langt fra Samtidens

Figur 17.

græske Indskrifter; det minder snarere om de allerældste Indskrifter, vi har set. Ligesom paa Vinkanden fra Athen, staar hvert Bogstav her, som det kan bedst, uden noget Hensyn til sine Naboer, og de enkelte Bogstavformer viser samme Mangel paa Disciplin. Skriften skifter paa gammelgræsk Vis Retning fra Linje til Linje, og da Indskriften stod stillet op paa sin Plads, maatte man læse skiftevis nedefra op og omvendt! Skriften kravler rundt paa Støttens fire Sider paa den løjerligste Façon, og et enkelt Sætningsled er — efter den

Figur 18.

sandsynligste Tydning — blevet puttet ind et helt akavet Sted, hvor der var en fri Plads.

Imidlertid naaede man i Rom i Løbet af forbavsende kort Tid frem til en lige saa behersket og overlegen Stil som i Grækenland. At det gik saa hurtigt, kan forklares ved Nabo-skabet til Grækerne i Syditalien, men den romerske klassiske Bogstavstil er ingenlunde en Efterligning af den græske. I Udformningen af de enkelte Bogstaver gennemfører Romerne

paa selvstændig Vis en Udvikling, der beherskes af de samme Grundtendenser, som vi saa gøre sig gældende i den græske Skrift. Man er nemt tilbøjelig til at tro, at denne parallelle Udvikling simpelthen er den eneste naturlige og paa Forhaand givne. Men det er et Selvbedrag, hvad man kan overbevise sig om ved at se, at de selvsamme Tegn, som Grækerne og Romerne havde som Udgangspunkt, i Palæstina førte til et Alfabet, der, skønt det ogsaa er bygget op til et fast, enhedspræget System, i Enkeltheder og Grundkarakter er bundforskelligt fra det græsk-romerske.

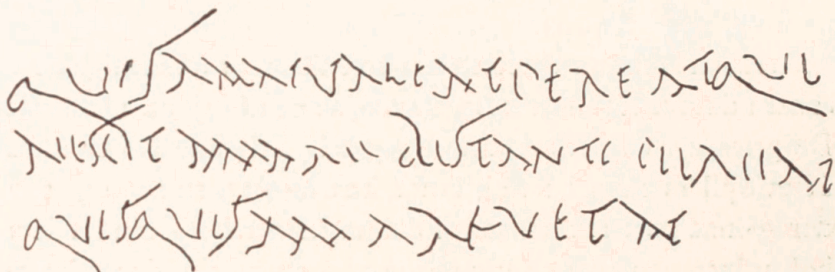
Figur 18 viser en Indskrift fra Kejser Nervas Tid (Slutningen af 1. Aarh. e. Chr.), hvor vi kan iagttage alle de Ting, der gør, at en romersk Indskrift virker helt anderledes end en græsk (sml. f. Eks. Fig. 8!). Man kan selv paa Fotografiet se, at Lys og Skygge er anderledes fordelt; det ligger i den forskellige Teknik: Grækerne huggede deres Bogstaver ind med en rund Mejsel, saa de fik Form som Kannelurerne paa en Søjle, hvorimod Romerne brugte en lige Mejsel, saaledes at Bogstavudhulingerne fik skarpe Kanter. Skriftbilledet minder om det græske ved Overholdelsen af fast Over- og Underlinje og Midterlinje (endnu tydeligere end i græsk Skrift), og ved den ensartede Gennemførelse af simple, geometriske Former. Men de brede, aabne C'er og G'er indfører et nyt Moment i Billedet, og S'ets fyldige, bredtsvungne Kurve, der træder i Stedet for det kantede, noget urolige græske Σ medvirker til at give Helhedsbilledet en massiv Fylde, der afviger fra det græske. Og medens i græsk Skrift hvert Bogstavs Rektangel bliver strengt respekteret, er der i den romerske Indskrift en Del „overlapping“ mellem de enkelte Bogstaver, f. Eks. mellem A og V i Linje 3, og mellem F og A i nederste

Linje. Bogstaverne er overhovedet bygget tættere sammen end i græsk Stil; der er ogsaa mindre Luft mellem Linjerne. Kontrastvirkninger er langt mere fremtrædende her end i græske Indskrifter. Det ligger tildels i selve Bogstavformerne, idet f. Eks. de store aabne Rundinger i C'erne og G'erne kontrasterer mod kompakte Grupper som f. Eks. NI i Linje 4. Men hertil kommer den stærke Anvendelse af forskellige Størrelser i de enkelte Linjers Bogstavhøjde og i Linjernes Længde. De græske Indskrifters faste, i sig selv hvilende Ro er afløst af et Spil mellem kort og langt, tæt og løst, smaat og stort, der — naar det lykkes, som i denne Indskrift — binder Helheden sammen til en Organisme paa en helt anden Maade, end vi kender det fra Grækenland. I samme Retning virker den regelmæssige Brug af Indramning af hele Indskriften, et Træk der er sjældent i græsk Indskriftkunst.

Den i det hele og store ensartede Udvikling af Skriften i Grækenland og Rom er et tydeligt Vidnesbyrd om den store Overensstemmelse i Skønhedsbegreberne imellem de to Folk (og det vil atter sige, om den dybe Indflydelse, græsk Kunst har øvet paa romersk Sind), men man kan vanskeligt undgaa at betragte ogsaa Forskellighederne som et Udtryk for noget meget dybtliggende i de to Folks Mentalitet: Modsætningen mellem den stærke, romerske Monumentalitet og Sans for det organisk, hierarkisk sammenføjede og, paa den anden Side, den klare enkle græske Harmoni og Ligelighed.

Den romerske Bog- og Dokument-Skrift er os ikke nær saa velkendt som den græske, og det har kun Interesse at betragte den, hvis man følger Linjen ned til Middelalderens Bogskrift, hvad der ligger udenfor denne Artikels Rammer. Det interessanteste Materiale for den romerske Kursivskrift findes i de

talrige Smaaindskrifter, Murene i Pompeji er overfyldte af. De er enten indridsede med en Griffel eller tegnede med Skrive-rør eller Pensel og er ganske efemere Produkter. Som Prøve gives her i Figur 19 en Indskrift, hvor en forelsket ung Mand har krasset et Par Vers ned for at give Udtryk for sine Føl-

Figur 19.

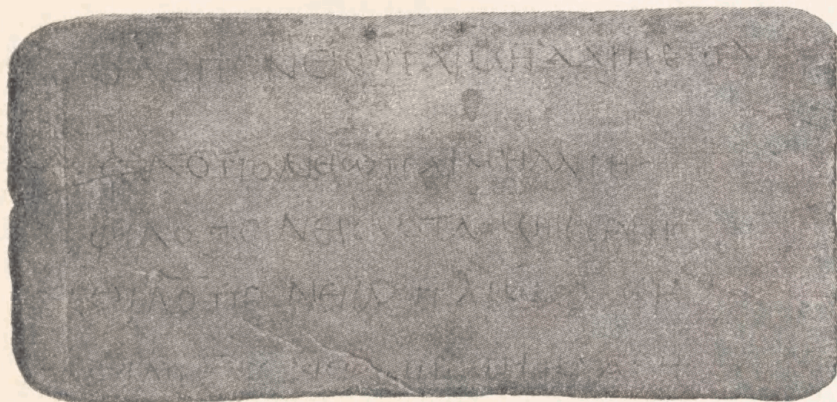
elser.¹ En Sammenligning med de afbildede Papyri (f. Eks. Fig. 14) vil vise, at Romerne har skabt en ligesaa glat og let Hurtigskrift som Grækerne, men at den er helt forskellig i sin Fremtræden fra den græske. Den beherskes af de let hældende og bølgede lodrette Streger, og Læseligheden sikres — tit kummerligt nok — ved Anvendelse af enkelte stort formede Kende-Bogstaver, der bringer Læserne ind paa den rette Bane.

BOGMATERIALE OG BOGFORM

Det almindeligste Materiale til Optegnelser, der ikke havde varig Værdi, saasom Regninger, Kvitteringer, Stemmesedler, Skolestile o. s. v., var enten Potteskaar (Ostraka), der fand-

¹ Transkription: *(Quis) quis amat valiat, pereat qui nescit amare, bis tanto pereat quisquis amare vetat.* Oversættelse: „Hil den der ved at elske, Ve den der ej det kan; og dobbelt Ve for den, der Elskov vil forbyde”.

tes i Massevis i ethvert græsk Hus, da Lerpotter spillede en stor Rolle i Husholdningen, eller Trætavler, overtrukket med et Lag Voks, hvori man kunne indridse Teksten med en Griffel. Af Ostraka har vi bevaret en Del fra temmelig gammel Tid (f. Eks. fra Stemmeafgivningen ved den saakaldte Ostra-

Figur 20.

kisme i Athen) ; derimod har Trætavler selvfølgelig kun kunnet bevares i Ægypten, og vi har derfor ikke bevaret nogen ældre end den hellenistiske Tid. I Figur 20 er gengivet en pudsig lille Tavle, der nu findes i Musæet i Berlin. Foroven har Læreren med fin Skønskrift skrevet: „Vær flittig, min Dreng, ellers faar du Klø!“ Den arme Dreng har faaet som Straf at skulle gentage denne Linje saa og saa mange Gange ; om han er sluppet for Kløene, maa vist betvivles, naar man ser, hvor sjusket han er blevet allerede tredie Gang.

Et fornemmere og mere holdbart Materiale gik under Navnet Byblos eller Papyros. Begge Ordene er ugræske og viser os, hvorfra Grækerne fik dette Materiale. Papyros (hvoraf

vort danske „Papir“) er et ægyptisk Ord, der rimeligvis betyder „kongelig“; det stemmer godt med, at Papyrusfabrikationen altid har haft sit Sæde i Ægypten, og at Fremstillingen af visse, fine Sorter var et kongeligt Monopol der. Byblos (eller senere Biblos, hvoraf vort „Bibel“) er den græske Form for Navnet paa en fönikisk By nord for Beyrut; vi kan da af dette Navn slutte, at Grækerne i den ældste Tid har faaet deres ægyptiske Papyrus gennem fönikiske Købmænd i Byblos.

Papyrusplanten — der i Europa kun findes vildtvoksende ved Anapo-Floden ved Syrakus, hos os kun som Potteplante og i botaniske Haver — har lange, trekantede Stængler, hvis Substans er af en saadan Art, at der deraf kan dannes et fortrinligt Skrivemateriale. Fabrikationen foregik i Hovedtrækkene saaledes: Paa passende Aarstid afskar man Stænglerne og flækkede dem i tynde Strimler, som man tørrede i Solen; efter Tørringen lagde man Strimlerne i to Lag ovenpaa hinanden, det øverste Lag vinkelret paa det nederste, og skar Enderne af, saa at Siderne blev ganske lige; derefter hamrede man de to Lag, der blev fugtet med det slamrige Nilvand, sammen og pressede dem i en Presse; de færdige Blade blev klæbet sammen ved Hjælp af Klister, saaledes at de dannede et langt Baand, der beholdt den Bredde, de enkelte Blade havde; Klæbningerne blev foretaget saa fint, at det ofte er helt umuligt at opdage dem; Baandet blev glattet efter og poleret med et Redskab af Elfenben eller med en glat Muslingeskal og rullet op og var derefter parat til Forsendelse og Salg.

Hvis man skulde bruge et Stykke Papyrus til et Brev eller lignende, klippede man et Stykke af en Rulle — hvoraf alle

Figur 21.

skrivende Mennesker sikkert har haft et vist Oplag hjemme ; hvis man skulde skrive en Bog, benyttede man en hel Rulle, og den færdige Bog havde følgelig ogsaa Form af en Rulle (se Figur 21). Man skrev med en Pen, skaaret til af et Rør, og med Blæk lavet af Kønrog, Gummi og Vand (først i sen Tid brugtes metallisk Blæk).

Til Bogbrug skrev man kun paa den ene Side af Papyrusen (skønt begge Sider i og for sig var lige gode at skrive paa), og Skriftens Linjer følger Rullens Længderetning. Linjerne kunde selvfølgelig ikke være længere, end at de nemt kunde overskues med eet Blik og ligge frit for Øjet, naar man under

Læsningen holdt den oprullede Del af Bogen i den højre Haand og efterhaanden, som Læsningen skred frem, rullede den op den anden Vej med venstre Haand (se Drengen paa Figur 21; Kvinden holder en i to Halvdele sammenrullet Bog i Haanden, aabenbart parat til at slaa op et bestemt Sted; i højre Haand holder hun en Pen eller en Griffel). Følgelig blev Skriften ordnet i en Række Kolonner af ens Størrelse. For Kolumnebredden afgav en Hexameterlinje en vis Norm; det var praktisk ved Betaling af Skriverne. Vi ser tit ved Slutningen af Bøgerne en Opgørelse af Linjeantallet, og fra sen romersk Tid kender vi en Maximaltarif, hvor der er tre forskellige Takster for forskellige Skriftarter, alle beregnede efter Normallinjer. Denne Sammentælling af Linjerne kunde ogsaa bruges som et praktisk Middel til at kontrollere, at Skriverne ikke havde sprunget noget over af Sjuskeri eller for at snyde. Naar man var færdig med Bogen, indføjede man under eller efter den sidste Kolonne Titlen paa Værket, og rullede saa hele Bogen op igen den modsatte Vej, saaledes at Titlen kom til at ligge vel beskyttet, inderst i Rullen, og saa at Begyndelsen laa klar — som den yderste Ende af Rullen — for den kommende Læser. Formatet kunde variere temmelig meget. En Længde paa en Snes Meter har været ret kurant, og da Papyrus er et meget let Stof, var en Rulle af den Længde nem at have i Haanden. Højden kan variere fra ca. 40 cm til smaa, bitte Ruller paa ca. 5 cm, som man nemt kunde have i en Fold af Klædningen. Det normale var vel nok en Højde paa en 20—30 cm, men det var i høj Grad en Modesag.

De færdige Ruller blev, hvis det var fine Bøger, beskyttede ved et Futteral af Pergament, der kunde være meget fint udsmykket, f. Eks. purpurfarvet og forsynet med røde Remme.

Desværre er der ikke bevaret noget af disse Rulle-Bind. I Hjemmene og paa Rejser opbevarede Rullerne i nogle temmelig store, runde, let transportable Beholdere, der havde Plads til en hel Del Ruller (paa den bekendte Statue af Sofokles i Lateranet ser man en saadan Beholder staa ved Digterens Fod). I større Biblioteker havde man indrettet Hylder til Rullerne; for nemt at kunde finde, hvad man havde Brug for, fæstede man en lille Mærkeseddel (Index hedder den paa Latin) med Angivelse af Forfatter og Titel ved hver. Hvis en Papyrusbog ikke blev omhyggelig behandlet, havde den en kort Levetid; 100 Aar regnedes for en meget respektabel Alder. Desuden var der den Fristelse, at en Bogrulle, da den jo kun var beskrevet paa den ene Side, afgav det dejligste Materiale for private Optegnelser af enhver Art, ja endog Breve for Folk, der ikke var altfor fine paa det.

Bogens indre Udstyr afviger ogsaa en Del fra det os tilvante. Det er ikke saa meget betinget af tekniske Grunde som af Antikkens Opfattelse af Bogens Forhold til det levende Ord. Den fuldstændige Frigørelse af Bogen som et selvstændigt Udtryk for menneskelig Tanke og Følelse, der kan tilegnes uden nogen Form for Høreindtryk, er vist først kommet til Udførelse efter Bogtrykkerkunstens Opfindelse. Derfor findes der i antikke Bøger ikke Tegn eller Udtryk for noget, der ikke direkte har tilsvarende Valeur i det talte Ord: ingen Anvendelse af forskellige Skriftarter til at fremhæve eller underordne, ingen Kapiteloverskrifter eller nogen anden Form for Ledning af Rullen i mindre Enheder, ingen Henvisninger eller Noter.

Derimod forekommer der ganske naturligt — som et helt selvstændigt Led i Bogen, ved Siden af Skriften — Illustration

tioner i Tegning eller Maleri. Der var f. Eks. Komediebøger med Billeder fra sceniske Opførelser; der var botaniske Værker med farvede Billeder af Blomster og Træer, og meget andet. Romeren Varro (1. Aarh. f. Chr.) havde endog lavet et stort Portrætværk (Imagines), hvor der til hvert enkelt Portræt kun var føjet en kort Tekst med Angivelse af de vigtigste Data i vedkommendes Liv. Vi har desværre ikke bevaret nogen antik Bogrulle med Illustrationer (med mindre man vil regne matematiske og astronomiske Figurer som Illustrationer), men vi kan dog danne os et ganske godt Indtryk af, hvordan de har set ud, dels gennem de Codices fra Oldtidens Slutning og fra Middelalderen, hvor gamle Illustrationer enten direkte er kopieret eller frit imiterede, dels gennem de romerske Monumentalsøjler, navnlig Trajans og Marc Aurels i Rom, hvor en Billedrække snor sig op ad Søjlen i Efterligning af en udfoldet Billedbog.

Selve det Faktum, at Mangfoldiggørelsen af Bøgerne ikke foregik mekanisk, har selvfølgelig ogsaa haft en Række Konsekvenser, som det er vigtigt at gøre sig klart. Selve Begrebet „Offentliggørelse“ kunde i Oldtiden ikke have den samme præcise Betydning som nu, fordi der ikke kunde drages nogen skarp Grænse mellem private Afskrifter og Afskrifter fremstillede som Salgsvarer.

I de ældste Tider opfattede man Fremstillingen af en Bog som en Slags Supplement til den Offentliggørelse, der skete gennem det mundtlige Foredrag. De homeriske Digte f. Eks. er først og fremmest blevet bekendt gennem det mundtlige Foredrag, og de Bøger, hvori de var nedskrevet, har kun været til Støtte for Memoreringen og sikkert kun været anvendt af Fagfolk (Rapsoderne). Paa samme Maade med de

lyriske Digte, hvor Offentliggørelse i Bogform egentlig kun havde Mening, hvis ogsaa Melodien blev meddelt, og selvom man fra temmelig gammel Tid besad en god Nodeskrift i Grækenland, tør man roligt gaa ud fra, at kun Musikere brugte skrevne Noder. Endnu ned i det 5. Aarh. f. Chr. hører vi om, at Historikeren Herodots store Prosaværk først blev gjort bekendt gennem hans eget Foredrag deraf ved Højtlesning i de forskellige store Byer, han besøgte. Om en anden af de store ioniske Forfattere, Filosofen Heraklit, hører vi, at han henlagde sine Værker i et Tempel og altsaa viede dem til Guden der; det har virket som en Slags primitiv Form for Offentliggørelse. Selvfølgelig forandrer Forholdene sig meget paa dette Punkt efterhaanden, navnlig i den hellenistiske Tid, da hele Bog- og Biblioteksvæsenet antager Former, der nærmer sig de moderne, men trods alt er der gennem hele Oldtiden en væsentlig Forskel fra Nutidens Tilstand. Man naaede aldrig i Oldtiden til at opstille en Forfatterret — og Forfatterhonorar var en ukendt Ting —, og selvom Massefremstillingen af Kopier efterhaanden blev bragt ind under faste Former, kunde det stadig nemt ske, at en Forfatter fik at vide, at et af hans Værker var blevet sat i Omløb uden hans Vilje eller Vidende eller i en forvansket Form, og han var magtesløs overfor den Slags. Og selvfølgelig kunde der aldrig opnaas, selv hos den bedste Forlægger, at alle Eksemplarer blev fuldstændig ens. End mindre kunde man regne med, at ensartet Linje- eller Kolonne-tælling var gennemført i alle Eksemplarer. Derfor kunde man ikke give præcise Henvisninger, end ikke til klassiske Værker¹. Forøvrigt maa man

¹ I ganske enkelte Tilfælde er Tælling i Normallinjer brugt til præcise Henvisninger; saaledes af Cicero-Kommentatoren Asconius (1. Aarh. e. Chr.).

huske, at paa Grund af Rulleformen kunde man ikke saadan uden videre „slaa op“ i en Bog; det var en omstændelig Af-fære, hvis man vilde læse et enkelt Sted efter, selv om det var i en Bog, man kendte godt.

Da en antik Bog altid — i Modsætning til den moderne Bog — bevarer en vis, ikke ganske ringe Fluiditet, kan der heller ikke bestaa faste Grænser mellem forskellige Oplag eller Udgaver. Vi har ganske vist Kendskab til Tilfælde, hvor en Bog i Oldtiden omtales som foreliggende i to forskellige Udgaver (det gælder f. Eks. Ciceros *Academica*), og vi ved ogsaa, at de antikke Filologer, naar der var Tale om de store Klassikere, skelnede mellem en Række forskellige Udgaver (f. Eks. taler de alexandrinske Grammatikere om *Marseille-Udgaven*, *Argolis-*, *Antimachos-*, *Vulgata-Udgaven* og flere andre *Homerudgaver*), men i disse Tilfælde drejer det sig enten om en indgaaende Omarbejdelse af Forfatteren eller om Tekster, der igennem en lang Overleveringshistorie havde antaget meget forskellige Former. I Almindelighed maa man huske paa, at saa længe en Forfatter var i Live, kunde han til enhver Tid indføre Rettelser i sine Værker og se at faa dem optaget i alle de Eksemplarer, der endnu laa hos Forlæggeren, og i alle følgende Afskrifter. Der opstaar derved noget, der kan sammenlignes med en „2. Udgave“ i vor Forstand, men den kan ikke adskilles skarpt fra den første.

Vi har f. Eks. bevaret et Brev fra Cicero til hans Forlægger, Atticus, hvori han meddeler, at han er blevet opmærksom paa, at han i sin Bog „*Taleren*“ har begaaet en slem Fejl ved at tillægge Digteren Eupolis nogle Vers, der i Virkeligheden er af Aristofanes; han beder Atticus om at faa Fejlen rettet saa vidt muligt i alle Kopier, selv i dem, der allerede er sendt

ud til fælles Venner og Bekendte. Atticus synes at have besørget dette Mandat med stor Nidkærhed, thi i alle de middelalderlige Eksemplarer, der er bevaret af denne Bog, er Fejlen rettet; men det er naturligvis højst usandsynligt, at han virkelig har kunnet faa Korrekturen indført i alle Eksemplarer.

Endnu interessantere i denne Sammenhæng er en Udtalelse af den store græske Matematiker Apollonius fra Perga. Han skriver i et Brev, der danner Forord til hans Keglesnitslære, at han oprindeligt havde skrevet dette Værk temmelig hastigt, fordi han gerne vilde give det til en Kollega, der skulde forlade Alexandria. „Jeg fik det derfor ikke gennemkorrigeret“, skriver han, „men nedskrev, hvad der faldt mig ind, med Henblik paa, at jeg senere kunde give det den endelige Affiling. Nu har jeg faaet Tid og Stunder dertil og udgiver Værket efterhaanden, som jeg bliver færdig med at korrigere det. Imidlertid er der forskellige andre, der har studeret hos mig, der har faaet Eksemplarer af 1. og 2. Bog, inden de var korrigerede; du skal derfor ikke undre dig, hvis du falder over et af disse Eksemplarer og ser, at det har en afvigende Form“.

Endelig vil jeg gerne nævne et ejendommeligt — men maa-ske lidt indviklet — Eksempel fra Plutarch. Vi ved, at denne Forfatter udgav sine berømte Biografier enten to og to ad Gangen eller i smaa Samlinger. Og hermed stemmer det, at han selv i flere Tilfælde henviser dels til allerede udgivne Biografier, dels til andre, som han siger vil blive udgivene. Naar man nu sammenligner disse Henvisninger, viser det sig, at i nogle Tilfælde, hvor der er henvist fra en Dialog til en anden, findes der en ganske tilsvarende i denne anden, og det skønt vi af andre Grunde kan slutte, at de to ikke er udgivet samti-

dig! Det er da givet, at i hvert Fald den ene af disse Henvisninger maa være føjet til senere. Heraf kunde man fristes til at tro, at der efter Udgivelse af alle — eller i hvert Fald en stor Del — af Biografierne var leveret en samlet Udgave, forsynet med Krydshenvisninger. Og i Hovedsagen maa det sikkert forholde sig saadan, men man skal blot være opmærksom paa, at hvis man vil anvende moderne Udtryk om det, der er sket, ledes man nemt paa vilde Veje. Nogen virkelig Revision af alle Biografier og gennemgaaende Afstemning af Henvisninger (med Undertrykkelse af Henvisninger til Biografier betegnede som endnu ikke afsluttede) har Plutarch tydelig nok ikke foretaget. Det, der er sket, er simpelthen, at han af og til, naar han kom til at tænke paa, at en Henvisning i en af de tidligere Biografier til en senere kunde være paa sin Plads, har indføjet en saadan i sit Eksemplar og paa et vist Tidspunkt velsagtens har anmodet sin Forlægger om at indføre de og de Henvisninger (og eventuelt andre Korrekture), hvis han vilde lave nye Kopier af de gamle Biografier. Og senere hen i Tiden har Folk, der vilde lade lave Afskrifter af Plutarchs Værker selvfølgelig bestræbt sig for at faa fat paa Eksemplarer, hvor saavidt muligt alle Forfatterens egne Rettelser var indførte. Det er sandsynligt, at det er gaaet for sig paa ganske tilsvarende Maade i talrige Tilfælde, men det er kun undtagelsesvis, vi kan konstatere det.

Endnu Plutarchs Biografier, der udkom i Begyndelsen af det 2. Aarh. e. Chr., er efter al Sandsynlighed blevet skrevet paa Papyrusruller. Men paa denne Tid begyndte en hel ny Bogform at trænge sig frem, den der skulde blive Papyrusrullens Afløser, og som lever videre i vor Bogform. Dens latinske Navn er Codex.

Figur 22.

Udgangspunktet for Codex-Formen er Trætavlen (som vi saa et Billede af ovenfor, Figur 20). Vi har ogsaa bevaret Eksemplarer, hvor flere (indtil 9, oprindelig 10) Tavler er føjet sammen, saa de danner en hel lille Bog. Figur 22 giver et berømt Portræt fra Pompeji, hvor vi ser en Dame (Digterinden plejer man at kalde hende) sidde med saadan en lille Opskrivningsbog og en Griffel i Haanden. Hendes Bog omfatter kun fire Tavler, og det er klart nok, at til større Værker egnede de uhandlelige Trætavler sig ikke. Formen

med de sammenbundne Skriveflader fik først virkelig Betydning, da man fandt paa at anvende Pergament paa denne Maade. I Oldtiden fortalte man en Historie om, at Pergamentet skulde være opfundet i Pergamon i Lilleasien, da den pergamenske Konge havde grundlagt et Bibliotek, der kunde rivalisere med det berømte alexandriniske: af Vrede herover skulde den ægyptiske Kong Ptolemaios Fyskon (anden Halvdelen af 2. Aarh. f. Chr.) have forbudt al Eksport af Papyrus til Pergamon, og i deres Nød skulde saa Pergamenerne have opfundet Pergamentet. Helt rigtig er denne Historie nu ikke. For Fund fra de senere Aar har vist, at man i Mesopotamien allerede i meget ældre Tid har anvendt fint garvet Faare- og Gedehud som Skrivemateriale; og der er i Doura-Europos ved Eufrat-Floden fundet fine Pergamenter med græsk Skrift, der viser, at man der i tidlig hellenistisk Tid har brugt Pergament jævnsides med Papyrus. Paa den anden Side er selve Navnet „Pergament“ et sikkert Bevis for, at Pergamon — hvor der var en meget levende litterær Interesse — har spillet en betydelig Rolle i den Udvikling, der førte dette Stof frem til den ledende Stilling som Skrivemateriale, en Stilling som det beholdt, indtil det henimod Middelalderens Slutning blev fortrængt af Papiret. Der er sikkert ogsaa det rigtige i Historien om Pergamentets Opfindelse i Pergamon, at Aarsag til, at dette Skrivemateriale saa hurtigt kom frem i første Række, ikke blot var Papyrusfabrikanternes notoriske Vanskelighed ved at tilfredsstille Efterspørgslen, men ogsaa Bestræbelser for at komme udover Ægyptens Monopol paa dette Omraade. Pergament har jo den store Fordel fremfor Papyrus, at Raa-materialet findes næsten overalt i Verden.

Men hvis det er rigtigt, hvad der siges, at Pergamentbøger

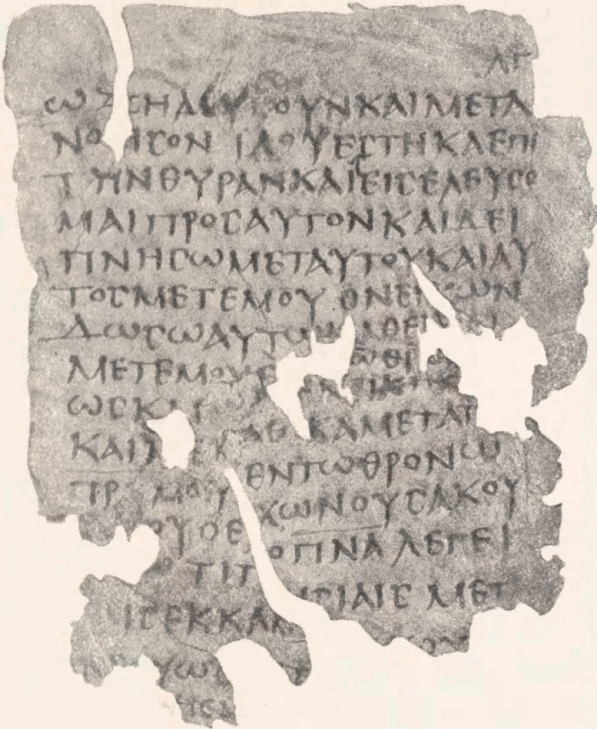
indtog en fremtrædende Plads i det pergamenske Bibliotek i 2. Aarh. f. Chr., maa det have været Pergamentruller, ikke Codices. Pergamentcodexens Historie kan vi nemlig følge ret nøje gennem Omtale i Litteraturen (navnlig den latinske) og gennem Fund.

Vi kan konstatere, at omkring Midten af 1. Aarh. f. Chr. anvendtes Pergamentcodices ret almindeligt til Samlinger af Dokumenter, til Protokoller og lign. Codexformen havde jo den Fordel, at begge Sider af Skrivematerialet kunde anvendes, og Pergamentet var stærkt nok til at taale den skarpe Fold i Midten: det egnede Papyrus sig ikke til, og derfor var Codexformens Sejr bundet til Pergamentets Sejr over Papyrussen. Endnu manglede der dog et vigtigt Led i Opfindelsen: saa længe man for at faa mange Sider i en Bog ikke havde anden Udvej end at lægge mange Læg inden i hinanden, kunde man ikke fremstille store Bøger, selvom man gjorde de yderste Lag betydelig bredere end de inderste og styrkede Ryggen ved at indlægge en Pergament- eller Læderstrimmel, som kunde taale Heftesnoren's Slid. Opfindelsen var først fuld- baaren, da man — paa et Tidspunkt, vi ikke kan bestemme med Præcision — fandt paa at sammenhefte en hel Række Hefter — svarende til „Arkene“ i en moderne Bog —, hvoraf hvert enkelt kun bestod af nogle faa Læg. Vor Bogform afviger kun fra denne antikke Codexform derved, at vore Ark dannes ved Foldning og altsaa først efter Bogens Opskæring bestaar af en Række Læg inden i hinanden, der — som i den antikke Codex — kun holdes sammen af Heftesnoren. Foldede Ark forekommer ganske vist i Oldtiden, men denne Form trængte aldrig igennem; den er i Virkeligheden ogsaa

kun praktisk, naar Bøgerne fremstilles ved Trykning, ikke naar de fremstilles som Haandskrifter.

I første Aarh. e. Chr. anvendtes Pergamentcodexen i ret udstrakt Grad til rigtige Bøger, men den blev ikke anset som nær saa fornem som Papyrusrullen og kun brugt til billige Udgaver. Dette Forhold forandrer sig ikke i de følgende 2—3 Aarhundreder. Men Codexen kom til at spille en stor Rolle i denne Tid som den normale Form for den kristne Kirkes hellige Bøger. De første kristne Menigheder var jo meget fattige, og i de Kredse havde man ikke noget imod at anvende den nye og praktiske, men endnu lidet estimerede Bogform. Selv i Ægypten — hvor Papyrusrullen naturligvis holdt sig længere end andetsteds — er de fleste Fragmenter, der er fundet af kristelig Litteratur fra de første Aarhundreder, skrevet i Codices. Ogsaa dette kan — med Kristendommens Sejr — have bidraget til at sikre Codexen den førende Plads i Bogfremstillingen overhovedet.

Figur 23 viser en saadan gammel kristen Pergamentcodex. Det er et Blad af en lille Lommeudgave af Johannes' Aabenbaring fra 4. Aarh. e. Chr. At det er et Fragment af en Codex, og ikke en Rulle, bevises ved, at Teksten fra Forsiden fortsættes paa Bagsiden, og ved Sidetallene, der ligesom i vore Bøger staar foroven i den ydre Margin (paa den afbildede Side staar der 33 med græske Tal: LXX). I denne Miniaturebog er der selvfølgelig kun Plads til een Kolonne paa hver Side, men vi kender Codices, hvor der er flere (fra 2 til 4); det er vel sandsynligt, at det er et Rudiment fra Papyrusrullen, hvor man var vant til at se flere Kolonner marcheret op ved Siden af hinanden. Efterhaanden gennem Middelalderen fik Een-Kolonne-Siden Overtaget, selvom 2 Kolonner ikke er

Figur 23.

sjældent i visse Former af Bøger, saaledes som endnu i vore Lexica. Et sikkert Rudiment fra Rullen er Anbringelsen af Titlen ved Bogens Slutning. Da man efterhaanden begyndte at udnytte Codexformen paa en mere naturlig Maade ved at anbringe Titlen paa det forreste Blad, forsvandt Sluttitlen dog ikke ganske, men blev afløst af Angivelser som „Ende paa Markus-Evangeliet“, og i Middelalderen tilføjede Skriveren Oplysninger om sit Navn og om Datoen for Afslutning af Bogen og mange andre mer eller mindre personlige Bemærkninger og Bønner (det er det man kalder „*subscriptio*“, d. v. s.

Underskrift). Ogsaa den Art Oplysninger er jo nu rykket frem paa Titelbladet („Trykt i Kjøbenhavn i 1748 paa Auteurs Bekostning“), men den antikke og middelalderlige Façon er egentlig ganske naturlig og svarer paa en vis Maade til vor Underskrift under Breve. Den nu vist helt forsvundne Skik at trykke „Finis“ eller „Ende“ ved Slutningen af en trykt Bog var den sidste, svage Udløber af den antikke Skik.

Papyrusrullen holdt sig selvfølgelig endnu i mange Aarhundreder som en fornem Bogform; vi har f. Eks. bevaret en meget statelig Papyrusrulle med kristeligt Indhold fra Begyndelsen af 8. Aarh., og selve Rulleformen er jo ikke helt uddød endnu; den anvendes mange Steder til højtidelige Diplomer og Dokumenter, og som den hellige Bogs rette Form lever den stadig i den jødiske Synagoge. Papyrus som Skrive-materiale holdt sig i Brug i det pavelige Kancelli helt ned i det 11. Aarh. Nu er det kun i Syrakus, man kan være saa heldig at kunne købe et rigtig Stykke Papyrus; det fremstilles der af og til i smaa Kvanta som Kuriositet for Liebhave-re; men Traditionen er fuldkommen brudt. Ogsaa Pergamentets Rolle er blevet stærkt reduceret, men Teknikken er dog aldrig blevet glemt, og den Dag i Dag er der vel ikke noget Skrive-materiale, der kan staa paa Højde med et rigtig fint Stykke Pergament.

Grundtvig forkynder

Lyd er Legem, Skrift er Skygge,
og det er god antik Tænkemaade. Men saa ser det galt ud for denne lille Artikel, der er Skrift om Skrift, ovenikøbet om en Skrift, der for de fleste Læsere kun er en helt ukendt Skygge!

Den maa være saa fjern fra Tingenes egentlige Væsen, at den bliver — som Grækerne siger — Drømmen om en Skygge. Nu var den gamle Barde jo selv en Skriftklog som faa, og jeg tror heller ikke han vilde have noget imod Skrifthistorie, blot man ikke glemmer, at Skrifthistorie ligesom Skriften i sig selv staar i et tjenende Forhold til noget højere. Gennem Skrifthistorien kan man komme nærmere til at forstaa væsentlige Sider i Menneskets evige Kamp for at fæstne og forevige Viden om Tiden, der svandt, og egne Tanker og Følelser. Den græsk-romerske Skrift- og Boghistorie har ført os tilbage til den europæiske Kulturs fjerneste Aner, men den viser ogsaa frem til Nutiden, da den er et Led i den Kæde, vi arbejder videre paa idag. Vi har overtaget vort Alfabet og vor Bogform fra Grækerne, og mange af de Problemer, de arbejdede med, er endnu vore. Vi faar bedre Perspektiv i vort Arbejde med dem, hvis vi ser dem i Tidens Dimension. Og her i Europa gælder det, paa dette som paa saa mange andre Omraader, at, vil vi vide noget om vore egne kulturelle Forudsætninger, maa vi gaa tilbage til Grækenland.

CARSTEN HØEG

LITTERATUR

En god Oversigt over hele Skriftens Historie findes i Galizieren David Diringers Bog, *L'alfabeto nella Storia della Civiltà*, Firenze 1937. Det samme Emne er behandlet i en stor Bog af Tyskeren H. Jensen, *Die Schrift in Vergangenheit u. Gegenwart*, 2. Udg., Glückstadt-Hamburg, 1935, men de Afsnit, der interesserer i denne Forbindelse, skæmmes af taabelige Teorier

om, at det „nordiske Menneske“ — og ikke Semiterne — skal have opfundet Bogstavskriften! Mange kloge Bemærkninger og en udmærket Kritik af gængse Opfattelser findes i Hans Bauers *Der Ursprung des Alphabets*, = *Der alte Orient* 36, 1—2, Leipzig 1937. En kort, men udmærket Oversigt over den græske Epigrafik ved Albert Rehm findes i Otto's *Handbuch der Archäologie*, 1, S. 182 ff. Navnlig Afsnittet „Inscriptionen als Kunstwerke“ bringer mange

nye og frugtbare Iagttagelser og Synsmaader. Om Skrift og Bog i Grækenland og Rom faar man udmærket Besked i Kenyon, *Books and Readers in Ancient Greece and Rome*, Oxford 1932 og i W. Schubart, *Das Buch bei den Griechen und Römern*, Berlin 1921.

BILLEDFORTEGNELSE

- Figur 1. Syria, 5, Paris, 1924, S. 137.
 „ 3. *Studies a. Documents*, 6, London 1936, Plate 16.
 „ 4. Jhs. Kirchner, *Imagines Inscriptionum Atticarum*, Berlin 1935, T. 1.
 „ 7. *ib.* T. 10.
 „ 8. *ib.* T. 18.
 „ 9. O. Kern, *Inscriptiones Graecae*, Bonn 1913, T. 31.
 „ 10. Jhs. Kirchner, *Imagines*, T. 44.
 „ 11. O. Kern, *Inscript. Gr.* T. 6.
- Figur 12. A. Jacob, i *Ecole prat. d. Hautes Etudes, Annuaire*, 1906, Paris 1905, T. 6 og 7 (efter S. 26).
 „ 13. Tage Larsen, *Papyri Graecae Haunienses*, 1, Kbhvn. 1942, T. 7.
 „ 14. Schubart, *Papyri Graecae Berolinenses*, Bonn 1911, T. 23.
 „ 15. *ib.* T. 35.
 „ 16. *ib.* T. 46.
 „ 17. Alinari-Fotografi.
 „ 18. E. Diehl, *Inscriptiones Latinae*, Bonn 1912, T. 15.
 „ 19. *ib.* S. XIII.
 „ 20. E. Kühn, *Antikes Schreibgerät*, Berlin 1923, T. 8.
 „ 21. L. Curtius, *Die Wandmalerei Pompejis*, Leipzig 1929, S. 348.
 „ 22. P. Ducati, *Die etruskische, italo-hellenist. u. röm. Malerei*, Wien 1941, T. 97.
 „ 23. A. Hunt, *The Oxyrhynchus Papyri*, 8, London 1911, Plate 1.